ความรู้สึกและปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเมื่อภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันเปลี่ยนไป: กรณีศึกษาชุมชนบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี

Feelings and Reactions to Change of Everyday Landscape: A Case Study of Bang Aoi-Chang Community, Nonthaburi Province

ธนาศรี สัมพันธารักษ์ เพ็ชรยิ้ม[1] นัฐศิพร แสงเยือน[2*] ประภัสรา นาคะ พันธุ์อำไพ[3]
[1,2,3] ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
[1,3] หน่วยวิจัยสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างเพื่อสุขภาวะ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Tanasi Samphantharak Petyim[1], Natsiporn Sangyuan[2*], Prapassara Naka Phanumphai[3]
[1,2,3] Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Kasetsart University
[1,3] Built Environment for Health and Well-being Research Unit, Faculty of Architecture, Kasetsart University

* Corresponding author, Email: natsiporn.sa@ku.th
Received: 18/09/2021 Revised: 15/10/2021 Accepted: 10/11/2021

บทคัดย่อ

พื้นที่คลองอ้อมนนท์เป็นแหล่งปลูกทุเรียนสำคัญของนนทบุรี อย่างไรก็ตามการขยายตัวของเมือง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม รวมทั้งผลกระทบจากภัยธรรมชาติทำให้ภูมิทัศน์ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมผืนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ชุมชนบางอ้อยช้างเป็นหนึ่งในชุมชนเก่าแก่ในพื้นที่คลองอ้อมนนท์ที่สืบทอดการทำสวนทุเรียนมาหลายช่วงอายุคน เมื่อน้ำท่วมใหญ่ใน พ.ศ. 2554 ทำให้ชุมชนแห่งนี้สูญเสียต้นทุเรียนไปทั้งหมด ซ้ำร้ายไปกว่านั้นคือ ภายหลังน้ำลดแล้วทุเรียนที่ปลูกใหม่ไม่เจริญเติบโตงอกงามเหมือนเดิมได้ การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันทั้งที่เกิดมาอย่างต่อเนื่องและที่เกิดอย่างฉับพลันมีผลต่อความรู้สึกของชาวสวนที่มีความผูกพันกับพื้นที่นี้ จนเกิดความพยายามที่จะรักษาภูมิทัศน์ที่มีคุณค่าและความหมายต่อตนเองเอาไว้ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยซึ่งทำการลงสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูลด้วยวิธีผสมผสานตามแนวทางการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจในความคิด ความรู้สึก และปฏิกิริยาของชาวชุมชนบางอ้อยช้างเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวัน ภายใต้แนวคิดทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสถานที่ (Place Identity) และทฤษฎีอื่นที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าแม้ว่าจะได้รับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของรัฐบาลในการคุกคามพื้นที่จนเกิดความไม่เสถียรภาพนั้น แต่ชาวสวนยังคงรักษาภูมิทัศน์สวนทุเรียนให้คงไว้ตามอัตลักษณ์ของตน

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสถานที่ อัตลักษณ์ภูมิทัศน์ ความผูกพันกับสถานที่

Abstract

Khlong-Aom-Non area is a central land for durian production of Nonthaburi province. However, due to urban encroachment, social changes, and natural disasters, the vast continuous green patch of the area has been being spoiled, particularly during the past two decade. Bang-Aoi-Chang is an old community in Khlong-Aom-Non. People in the community have been working on durian orchards for generations. However, in 2011, the community lost all of their durian trees in an unforgettable flood. Additionally, after the flood, the farmers found that new young durian tree kept dying. Both long-term and immediate landscape changes have threatened the place attachment of those people. Consequently, they have put a lot of efforts into saving their meaningful landscapes. This article presents part of results found from an ethnographic study. Working on various data gathering methods, the study aims to gain insight into thoughts, feelings, and reactions of people in Bang-Aoi-Chang when their everyday landscape has been altered. Applying on thematic analysis and adopting place identity theory as the main conceptual framework, the study reflected the values of the orchard landscape attached to personal identity of the people. As a result of the landscape changes, the feeling of uncomfortable and unsatisfied feelings emerged. Policies were criticized. Actions were applied in order to protect their landscape.

Keywords: Landscape change, Cultural landscape, Place identity theory, Landscape identity, Place attachment

1. บทนำ

บางอ้อยช้างเป็นชุมชนเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยอยุธยา ตั้งอยู่ในตำบลบางสีทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ใน พ.ศ. 2504 อำเภอบางกรวยเคยเป็นแหล่งปลูกทุเรียนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีการทำสวนทุเรียนครอบคลุมพื้นที่ห้าตำบล แต่ใน พ.ศ. 2547 พบว่าอำเภอบางกรวยเหลือการทำสวนทุเรียนเฉพาะในตำบลบางสีทองเป็นหลักเท่านั้น (สุรสังกาศ วิริยรัตนกุล, 2549)

นอกจากการแบ่งเขตตามการปกครองแล้ว บางอ้อยช้างยังเป็นส่วนหนึ่งของ “พื้นที่คลองอ้อมนนท์” ซึ่งเป็นบริเวณที่ถูกล้อมด้วยคลองอ้อมนนท์ (แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า) และแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่เกษตรกรรมคลองอ้อมนนท์มีภูมิประเทศที่เป็นเอกลักษณ์และเป็นแหล่งผลิตผลไม้ที่มีชื่อเสียงของนนทบุรีโดยเฉพาะทุเรียนถือเป็นผลไม้ที่ชาวนนทบุรีภาคภูมิใจ การทำสวนทุเรียนของชาวสวนคลองอ้อมนนท์มีรูปแบบการจัดการที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและวิถีการขายผลผลิตเฉพาะตัว ด้วยสภาพพื้นที่ลุ่มริมแม่น้ำซึ่งมีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปีและมีน้ำเค็มหนุนเป็นบางช่วง ชาวสวนในพื้นที่คลองอ้อมนนท์ซึ่งรวมถึงชาวบางอ้อยช้างต่างสืบทอดการยกร่องทำสวนผลไม้แบบผสมผสานมาหลายชั่วอายุคนโดยมีทุเรียนเป็นผลผลิตสำคัญ ทั้งนี้ความสำคัญของทุเรียนไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงของชาวสวนแต่ยังถือเป็นผลผลิตสำคัญในระดับจังหวัดและยังได้รับความสำคัญระดับประเทศ ในอดีตนนทบุรีถือเป็นแหล่งที่ผลิตทุเรียนได้มากที่สุดในเขตภาคกลาง และทุเรียนจากนนทบุรียังขึ้นชื่อในด้านรสชาติจนผู้คนมักเรียกนนทบุรีว่า “เมืองทุเรียน” (สุรสังกาศ วิริยรัตนกุล, 2549) นอกจากนี้ทุเรียนยังถูกกล่าวถึงในคำขวัญประจำจังหวัด อีกทั้งตามสถานที่ราชการและพื้นที่สาธารณะในจังหวัดนนทบุรียังมีรูปภาพของทุเรียนและประติมากรรมลูกทุเรียนให้พบเห็นได้ทั่วไปซึ่งรวมไปถึงการตกแต่งตามป้ายและโคมไฟถนน นอกจากนี้ “ทุเรียนนนท์” ยังได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกรมทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indication – GI) และนนทบุรียังเป็นแหล่งของทุเรียนพันธุ์ดั้งเดิมหลายชนิดที่ไม่พบในแหล่งอื่น อีกทั้งในปัจจุบันยังเป็นแหล่งปลูกทุเรียนริมแม่น้ำเจ้าพระยาแหล่งสุดท้าย (พอพันธ์ อุยยานนท์ และคณะ, 2561) จะเห็นได้ว่าพื้นที่คลองอ้อมนนท์มีประวัติความเป็นมา ลักษณะที่ตั้ง และแบบแผนภูมิทัศน์ (Landscape pattern) ของการทำเกษตรกรรมเฉพาะตัว ซึ่งทำให้พื้นที่นี้มีความแตกต่างจากบริเวณโดยรอบ (Ramos et al., 2016) อธิบายไว้ว่าลักษณะเฉพาะทางพื้นที่ (Spatial character) ของภูมิทัศน์ที่มีลักษณะทางกายภาพที่มีเอกลักษณ์ (Uniqueness) ประกอบขึ้นมาจากแบบแผนและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ (Landscape feature) ที่ทำให้เห็นความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ทำให้ง่ายต่อการจดจำมีแนวโน้มที่จะทำให้บุคคลรับรู้ความโดดเด่นของภูมิทัศน์นั้นและแยกแยะออกจากภูมิทัศน์อื่นได้ และมักจะทำให้เกิดการตั้งชื่อพื้นที่ที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของพื้นที่และอาจรวมถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่อีกด้วย

แม้ว่าทุเรียนจะเป็นผลผลิตที่สำคัญของจังหวัด แต่ใน พ.ศ. 2563 พื้นที่ปลูกทุเรียนของจังหวัดนนทบุรีลดลงเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นที่เป็นแหล่งปลูกทุเรียน คือ ปลูกทุเรียนจำนวน 183 ไร่ ให้ผลผลิตได้ 64 ตัน ในขณะที่จังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่ปลูกทุเรียนถึง 195,126 ไร่ ให้ผลผลิต 380,446 ตัน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2563) ทั้งนี้แหล่งปลูกทุเรียนที่สำคัญดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีตคือบริเวณคลองอ้อมนนท์ ข้อมูลของกรมพัฒนาที่ดินใน พ.ศ. 2547 แสดงให้เห็นว่ามีการปลูกทุเรียนในจังหวัดนนทบุรีอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอบางกรวย อำเภอบางใหญ่ และอำเภอปากเกร็ด ซึ่งนอกจากพื้นที่ปลูกบนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ดแล้วพื้นที่ปลูกทุเรียนเหลือเพียงคลองอ้อมนนท์ (สุรสังกาศ วิริยรัตนกุล, 2549) อย่างไรก็ดีแม้จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีชื่อของจังหวัดแต่กลับไม่ได้รับการคุ้มครองในทางกฎหมายหรือระเบียบใด ๆ จากภาครัฐ มีแต่เพียงกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ (พอพันธ์ อุยยานนท์ และคณะ, 2561) โดยนโยบายการพัฒนาสาธารณูปโภคและการใช้ประโยชน์ที่ดินทำให้พื้นที่ปลูกทุเรียนลดลงจนเกือบหายไปจากคลองอ้อมนนท์ อีกทั้งเรื่องการตัดถนนราชพฤกษ์และถนนนครอินทร์ผ่านเข้ามาในพื้นที่คลองอ้อมนนท์ ใน พ.ศ. 2545 และต่อมาใน พ.ศ. 2548 จังหวัดนนทบุรีประกาศผังเมืองรวม (ปรับปรุงครั้งที่ 1) โดยกำหนดให้พื้นที่คลองอ้อมนนท์เป็นพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยความหนาแน่นน้อย (เขตพื้นที่สีเหลือง) เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองจากเขตกรุงเทพมหานคร หลังจากนั้นมีการตัดถนนเพิ่มและมีการขยายตัวของเมืองเข้ามาในพื้นที่คลองอ้อมนนท์อย่างต่อเนื่อง พร้อม ๆ กับอีกทั้งพื้นที่เกษตรกรรมจำนวนมากถูกละทิ้งและขายเปลี่ยนมือ ผนวกกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ที่เปลี่ยนไปของคนรุ่นใหม่ที่ไม่สนใจสืบทอดอาชีพเกษตรกรรม ที่ดินจำนวนมากในคลองอ้อมนนท์ถูกปรับเปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมไปใช้งานในลักษณะอื่น โดยเฉพาะการพัฒนาเป็นบ้านจัดสรรและพาณิชยกรรม จึงเป็นสาเหตุทำให้สภาพภูมิทัศน์เปลี่ยนแปลงไป (กมลวรรณ แสงธรรมทวี และ ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล, 2561) ชุมชนเกษตรกรรมที่ยึดโยงกันด้วยระบบคูคลองและแม่น้ำถูกคั่นแบ่งด้วยถนนและชุมชนผู้มาใหม่กั้นรั้วสูง พื้นที่เกษตรกรรมผืนใหญ่และระบบโครงข่ายชลประทาน

ที่เคยต่อเนื่องกันจึงถูกแบ่งซอย นอกจากนี้อุทกภัยและภัยจากน้ำเค็มรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดความเสียหายกับสวนผลไม้หลายต่อหลายครั้ง จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมลดขนาดลง (ธนาศรี สัมพันธารักษ์, 2546; กมลวรรณ แสงธรรมทวี และชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล, 2561)

ในช่วงการเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ พ.ศ. 2554 พื้นที่เกษตรกรรมจำนวนมากของนนทบุรีกลายเป็นที่รับและหน่วงน้ำ ทำให้มีน้ำท่วมขังยาวนานร่วมเดือน ส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อสวนทุเรียนเป็นอย่างมาก ข้อมูลใน พ.ศ. 2554 ก่อนเกิดน้ำท่วม นนทบุรีมีพื้นที่ปลูกทุเรียน 1,656 ไร่ เป็นพื้นที่ให้ผลผลิต 897 ไร่ ให้ผลผลิต 243 ตัน แต่ใน พ.ศ. 2555 พื้นที่ปลูกทุเรียนเหลือเพียง 43 ไร่ พื้นที่ที่ให้ผลผลิตได้มีเพียง 10 ไร่ ซึ่งให้ผลผลิตได้น้อยมาก (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2563) สำหรับบางอ้อยช้างนั้น ต้นทุเรียนในชุมชนล้มตายจนหมด หลังจากน้ำลดแล้วชาวสวนพบว่าต้นทุเรียนที่ปลูกใหม่ส่วนใหญ่กลับไม่เติบโตและตายไปในที่สุด แม้พยายามปลูกใหม่หลายครั้ง แต่ยังไม่ได้ผลลัพธ์ที่ดีนัก ซึ่งโดยปกติแล้วต้นทุเรียนปลูกใหม่จะใช้เวลาประมาณ 6-7 ปีจึงเริ่มให้ผลผลิต แต่ในช่วงต้น พ.ศ. 2560 มีต้นทุเรียนในบางอ้อยช้างที่โตพอให้ผลผลิตได้มีจำนวนน้อยกว่า 10 ต้น และบางสวนยังคงไม่สามารถปลูกทุเรียนทดแทนขึ้นมาใหม่ได้เลย นอกจากต้นทุเรียนที่เสียหายไป ชาวบางอ้อยช้างยังต้องเผชิญกับแผนการตัดถนนพาดผ่านเข้ามาในพื้นที่ชุมชน ถนนเส้นนี้มีแนวโน้มที่จะทำให้พื้นที่สวนที่เหลืออยู่ไม่มากต้องหายไปอีกหลายส่วน จากแนวรังวัดแสดงให้เห็นว่าชาวสวนบางรายอาจสูญเสียพื้นที่สวนไปเกือบทั้งหมด และแนวเส้นทางการตัดถนนยังมีแนวโน้มที่จะตัดความเชื่อมต่อระหว่างสวนและเป็นอุปสรรคต่อการสัญจรในระดับชุมชน

การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของภูมิทัศน์ซึ่งมีแนวโน้มจะส่งผลต่อการใช้ชีวิตประจำวัน รวมถึงแนวโน้มที่จะสูญเสียทุเรียนซึ่งไม่เพียงแต่เป็นพืชพรรณและผลผลิตสำคัญของชุมชนแต่ยังเป็นองค์ประกอบที่ยึดโยงวิถีชีวิต ความทรงจำ และความภาคภูมิใจทั้งของบุคคลและของชุมชน เป็นประเด็นที่การศึกษาชิ้นนี้ให้ความสำคัญ ทั้งนี้งานวิจัยหลายชิ้น (Gesler, 1992; Williams, 2002; Milligan et al., 2004; Anton & Lawrence, 2014; Knez et al., 2018) ชี้ให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคมมีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นอย่างมาก โดยมีทฤษฎีทางจิตวิทยาว่าด้วยอัตลักษณ์ทางสถานที่ (Place identity theory) และทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity theory) ที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลกับสถานที่และกลุ่มสังคม ความชัดเจนและความเข้มแข็งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal identity) มีผลต่อความมั่นคงทางจิตใจอันจะส่งผลต่อสุขภาวะโดยรวมของแต่ละบุคคล และเมื่ออัตลักษณ์ภูมิทัศน์ (Landscape identity) ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบทั้งทางกายภาพ วัฒนธรรมและสังคมที่บุคคลยึดโยงอยู่เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือสูญหายไปย่อมมีผลต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของบุคคลนั้น (Stobbelaar & Pedroli, 2011; Lai & Kreuter, 2012; Ramos et al., 2016; Butler et al., 2019) แม้เป็นที่เข้าใจกันอย่างกว้างขวางว่า เมื่อภูมิทัศน์เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อประสบการณ์และการรับรู้ของบุคคลและของชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ชุมชน และภูมิทัศน์นั้น อย่างไรก็ดีการศึกษาเพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชนกับภูมิทัศน์หลังการเปลี่ยนแปลง และความสำคัญของการฟื้นตัวของภูมิทัศน์ยังมีการศึกษาอยู่ไม่มากนัก (Lai & Kreuter, 2012; Butler et al., 2019)

งานวิจัยนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการพิสูจน์ทฤษฎีที่กล่าวถึงด้านบน แต่ต้องการใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยาและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ในการอธิบายและทำความเข้าใจความรู้สึกและปฏิกิริยาของบุคคลและชุมชนที่ต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ได้องค์ความรู้นำไปต่อยอดสำหรับการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ (Landscape change) และชี้ประเด็นปัญหาที่ควรนำไปขยายผลสำหรับการจัดการวางแผนในการใช้พื้นที่ในระดับนโยบายต่อไป

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่หมู่ที่ 2 บางอ้อยช้าง ตำบลบางสีทอง (ดัดแปลงจาก Google Earth, 2021)

2. อัตลักษณ์ทางสถานที่กับการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์: นิยามและการทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาชิ้นนี้มุ่งประเด็นความสนใจไปที่ความคิด ความรู้สึก และปฏิกิริยาของผู้คนในชุมชนที่เผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ที่ผู้คนเหล่านั้นดำเนินชีวิตประจำวันกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลรุนแรงถึงขั้นที่ทำให้สภาพแวดล้อมที่คุ้นเคยและองค์ประกอบสำคัญในภูมิทัศน์นั้นมีความเสี่ยงที่จะเสียหายจนยากจะเรียกคืน เพื่อจะทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์ในบริบทนี้ ทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสถานที่จึงถูกนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดหลัก (Conceptual framework) ในขณะเดียวกันทฤษฎีและแนวคิดอื่น ๆ ที่ยึดโยงกับทฤษฎีดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ร่วมกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้กว้างขวางและครอบคลุมมิติต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

2.1 อัตลักษณ์ทางสถานที่ (Place identity) ความผูกพันกับสถานที่ (Place attachment) กับอัตลักษณ์ภูมิทัศน์ (Landscape identity)

ทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสถานที่เป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาซึ่งกล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์ทางสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเกิดจากการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงความเป็นตัวตนของตัวเองเข้ากับสถานที่ใด ๆ ผ่านกระบวนการที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสถานที่นั้นจนเกิดประสบการณ์ที่มีความหมาย (Meaningful experience) นำไปสู่ความผูกพันกับสถานที่ (Place attachment) แล้วดึงสถานที่นั้น ๆ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของตนเอง ทั้งนี้ตลอดช่วงชีวิตบุคคลใดบุคคลหนึ่งการผนวกสถานที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลสามารถเกิดขึ้นได้กับสถานที่หลายแห่ง (Korpela, 1989; Williams, 2002; Hauge, 2006; White et al., 2008) ประสบการณ์ที่มีต่อสถานที่หรือภูมิทัศน์ที่ไม่เหมือนกันของแต่ละบุคคลจึงเป็นส่วนหนึ่งของการหล่อหลอมให้บุคคลมีอัตลักษณ์ที่ต่างกันไป ตัวอย่างของรูปแบบที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลดึงสถานที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตนเองคือการที่บุคคลนึกหรือแนะนำตนเองว่าเป็นคนมาจากที่ใด ทั้งนี้ในสถานการณ์ที่ต่างกันบุคคลสามารถดึงความเชื่อมโยงระหว่างตัวเองกับสถานที่ที่ต่างกันขึ้นมาเป็นสถานที่หลักที่ยึดโยงด้วยในขณะนั้น (Bonaiuto et al., 1996)

องค์ประกอบสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้บุคคลสร้างอัตลักษณ์ทางสถานที่ขึ้นมาได้คือความผูกพันกับสถานที่ ความผูกพันกับสถานที่หรือกับภูมิทัศน์ใด ๆ เกิดขึ้นได้หลายระดับแตกต่างกัน ตั้งแต่ความรู้สึกชื่นชอบ ความสบายใจที่ได้อยู่ในสถานที่นั้น ไปจนถึงระดับที่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) ซึ่งถือว่าเป็นระดับความสัมพันธ์ที่สำคัญยิ่งต่อการผนวกสถานที่นั้น ๆ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลของใครคนใดคนหนึ่ง (Korpela, 1989) ความรู้สึกเป็นเจ้าของไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นความผูกพัน

อันลึกซึ้งระหว่างบุคคลกับสถานที่ แต่ยังส่งผลต่อการกระทำของบุคคลต่อสถานที่นั้น ๆ ด้วยที่สำคัญ คือ เมื่อบุคคลเกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของก็มีแนวโน้มสูงที่จะให้ความปกป้องดูแลสถานที่แห่งนั้น (Baldwin et al. 2017)

ทั้งนี้ความผูกพันกับสถานที่นี้มีความเชื่อมโยงกับความรู้สึกที่บุคคลมีต่อสถานที่ (Sense of place) ซึ่งก็คือความตระหนักรู้ส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลนั้น ๆ ได้พบเจอกับสถานที่แต่ละแห่ง เป็นความสามารถ (Ability) ของบุคคลที่จะทำความรู้จัก (Recognize) สถานที่ต่าง ๆ และทำการแยกแยะความแตกต่างของอัตลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่ง (Identity of a place) ออกจากกัน (Relph, 1976; Gesler, 1992; Williams, 1998) ความรู้สึกที่มีต่อสถานที่ทำให้บุคคลตีความ ให้ความหมาย ให้คุณค่า และให้ความสำคัญกับสถานที่นั้น ๆ (Gesler, 1992; Williams, 1998) รวมไปถึงการทำความรู้จักตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในสถานที่ (Orientation) การที่รู้ว่าตนเองจะตอบสนองต่ออัตลักษณ์ของสถานที่นั้นอย่างไร รวมไปถึงการสร้างความสัมพันธ์อันลึกซึ้งกับสถานที่แห่งนั้นจนเกิดความผูกพันถึงขั้นดึงเอามาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Relph, 1976) ซึ่งก็คือ อัตลักษณ์ทางสถานที่ที่กล่าวถึงไปแล้วข้างต้นนั่นเอง สรุปคือการที่บุคคลจะสร้างอัตลักษณ์ทางสถานที่ได้ ต้องเกิดความผูกพันกับสถานที่ลึกซึ้งมากพอ โดยที่ความผูกพันกับสถานที่จะเกิดได้เมื่อบุคคลเกิดความรู้สึกต่อสถานที่นั้น ๆ แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะเกิดความรู้สึกต่อสถานที่ได้เหมือน ๆ กัน สำหรับบางคนแม้ได้ใช้เวลาไปกับพื้นที่บางแห่งแล้ว แต่อาจจะไม่ได้สร้างความรู้สึกต่อพื้นที่นั้น ๆ ก็เป็นได้ (Tuan, 1975)

การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์หลายชิ้น ใช้ทฤษฎีและแนวคิดที่เชื่อมโยงกับความผูกพันกับสถานที่ในการอธิบายและทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์ โดยมีการใช้คำว่าสถานที่และภูมิทัศน์ในความหมายที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน หรือแม้กระทั่งใช้ในลักษณะของไวพจน์ (Synonym) (Taylor, 2009; Stobbelaar & Pedroli, 2011) ทั้งนี้มีนักวิจัยที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์จำนวนไม่น้อยที่ทำการศึกษาในกรอบแนวคิดว่าด้วยเรื่อง “อัตลักษณ์ภูมิทัศน์” (Landscape identity) อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตได้ว่า แม้การทำงานภายใต้กรอบการวิจัยเดียวกันแต่นักวิจัยต่างสาขากลับใช้กรอบแนวคิดอัตลักษณ์ภูมิทัศน์นี้ทำงานในมิติที่หลากหลายและมองอัตลักษณ์ภูมิทัศน์จากมุมที่แตกต่างกันดังที่ Stobbelaar and Pedroli (2011) ได้รวบรวมและสรุปไว้

ถึงแม้จะทำงานในมิติที่ต่างกันแต่ประเด็นที่พ้องกันอยู่ คือ ความเข้าใจในนิยามของอัตลักษณ์ภูมิทัศน์ ซึ่งสรุปออกมาได้ว่า คือ ลักษณะเฉพาะตัว (Unique) ของสถานที่ที่ถูกรับรู้และตีความจากองค์ประกอบของที่ว่างทั้งในเชิงกายภาพและวัฒนธรรม (Spatial cultural space) ซึ่งบุคคลแต่ละคนอาจรับรู้และตีความอัตลักษณ์ภูมิทัศน์ของพื้นที่หนึ่ง ๆ แตกต่างกัน (Stobbelaar & Pedroli, 2011; Kaligaric & Ivajnsic, 2014; Butler et al., 2019) อัตลักษณ์ภูมิทัศน์ ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ องค์ประกอบทางกายภาพ กิจกรรม และความหมายหรือสัญลักษณ์ (Meaning or Symbol) และการรับรู้ถึงอัตลักษณ์ภูมิทัศน์ของบุคคลอาจรับรู้จากองค์ประกอบทางกายภาพ วัฒนธรรม หรือสังคม ดังนั้น การสร้างความรู้สึกต่อสถานที่และการตีความอัตลักษณ์ของสถานที่เกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีประสบการณ์กับทั้งองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่และกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่จับต้องไม่ได้ เป็นความรู้สึกที่บุคคลสร้างขึ้นมาเอง เกิดขึ้นมาจากประสาทสัมผัส ความทรงจำ การรับรู้ส่วนบุคคล รวมไปถึงการเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับพื้นที่นั้น (Relph, 1976; Carmona et al., 2010; Stobbelaar & Pedroli, 2011; Parker & Doak, 2012; Kaligaric & Ivajnsic, 2014; Ramos et al., 2016; Butler, 2018) นอกจากนี้ระยะเวลามีผลต่อการรับรู้ ในระยะเวลาสั้น ๆ องค์ประกอบทางกายภาพจะเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการรับรู้ แต่เมื่อเวลาผ่านไปในระยะยาว กิจกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีความหมายมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลต่อการรับรู้อัตลักษณ์ของภูมิทัศน์นั้นได้มากกว่า (Carmona et al., 2010; Baldwin et al. 2017)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า อัตลักษณ์ภูมิทัศน์เกิดจากการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบทางกายภาพกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมและสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ ในกรณีที่บุคคลรับรู้และเกิดประสบการณ์ที่มีความหมายกับภูมิทัศน์ใด ๆ ด้วยอิทธิพลขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมและสังคม ไม่ได้หมายความว่าสภาพกายภาพจะไม่มีบทบาทต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์ ในทางตรงกันข้ามสิ่งแวดล้อมทางกายภาพยังคงมีความสำคัญอย่างมากในฐานะฉากหลังของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (White et al., 2008) รวมถึงการเป็นฉากหลังของการทำกิจกรรมทางสังคมและการเป็นพื้นที่ของกลุ่มทางสังคมหรือชุมชนที่บุคคลนั้น ๆ ยึดโยงอยู่ (Bolam et al., 2006; White et al., 2008; Haslam et al. 2009a) ดังนั้นหลายครั้งการทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์จึงต้องอาศัยคำอธิบายจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มสังคม นั่นคือทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity)

2.2 อัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity) กลุ่มทางสังคม (Social group) กับอัตลักษณ์ชุมชน (Community identity)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ภูมิทัศน์อาจถูกรับรู้และเข้าใจในลักษณะที่เป็นฉากหลังของกลุ่มทางสังคมที่บุคคลผูกพันและเชื่อมโยงตัวตนไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้ภูมิทัศน์นั้นก็มีแนวโน้มที่จะเป็นภูมิทัศน์ที่มีความหมายและถูกผนวกเข้ามาเป็นอัตลักษณ์ทางสถานที่ไปด้วย (Bolam et al., 2006; White et al., 2008; Haslam et al., 2009a) ในหลายกรณีที่ความเชื่อมโยงระหว่างบุคคล กลุ่มสังคม และพื้นที่ฉากหลังก็มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันจนไม่สามารถแยกส่วนได้ การทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มสังคมหรือชุมชนจึงมีความสำคัญสำหรับการทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น ๆ กับภูมิทัศน์

อัตลักษณ์ทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเช่นเดียวกับอัตลักษณ์ทางสถานที่ เกิดจากการที่บุคคลสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มทางสังคม (Social group) จนถึงขั้นที่นับตัวเองเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมหรือชุมชนนั้น (Tajfel & Turner, 1979; Bolam et al., 2006; Hauge, 2006) โดยที่บุคคลหนึ่งสามารถมีอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเชื่อมโยงกับกลุ่มสังคมหลายกลุ่มได้ไม่จำกัด ทั้งนี้ Bernado and Palma-Oliveira (2012) ชี้ว่า อัตลักษณ์ทางสังคมมีความเชื่อมโยงกับบริบท (Context-dependent) ดังนั้น อัตลักษณ์ทางสังคมจึงวางอยู่บนความสัมพันธ์ของบุคคลกับภูมิทัศน์อันเป็นบริบทของกลุ่มสังคมนั้น ๆ ด้วย การสร้างความผูกพันกับกลุ่มสังคมยังทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกต่อสถานที่ ความรู้สึกถึงเป้าหมาย (Sense of purpose) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) (Haslam et al., 2009a) ซึ่งหมายความได้ว่า เมื่อมีกลุ่มสังคมเกิดขึ้นในภูมิทัศน์ใด ๆ แล้ว และบุคคลเชื่อมโยงตัวเองกับกลุ่มสังคมนั้นจนถือว่าตนเองเป็นสมาชิกของกลุ่ม บุคคลนั้นก็มีแนวโน้มจะสร้างความผูกพันที่มีความหมายกับภูมิทัศน์นั้นพร้อมกับความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อทั้งกลุ่มสังคมนั้นและต่อภูมิทัศน์นั้นด้วย นอกจากนี้การเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมส่งผลบวกทางจิตวิทยาในมิติอื่นอีก ไม่ว่าจะเป็นการที่ทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นมีความหมาย (Meaning) และช่วยเสริมสร้างความนับถือตัวเอง (Self-esteem) รวมถึงความรู้สึกมีคุณค่า (Sense of worth) อีกทั้งกลุ่มสังคมยังสามารถทำให้บุคคลรู้สึกโดดเด่นและพิเศษ (Distinctive and Special) มีประสิทธิภาพ (Efficacious) และประสบความสำเร็จ (Successful) รวมไปถึงการได้รับความสนับสนุนช่วยเหลือทางสังคม (Social support) (Haslam et al., 2009a)

การสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมมีความเชื่อมโยงกับกระบวนการอันประกอบไปด้วย การจัดกลุ่มทางสังคม (Social categorization) การบ่งชี้ (Identification) และการเปรียบเทียบ (Comparison) (Bolam et al., 2006) ซึ่งอธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลเห็นว่าตนเองเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมใด ๆ แล้ว บุคคลนั้นก็มีแนวโน้มจะแยกแยะสถานะและความแตกต่างระหว่างกลุ่มด้วยการแบ่งแยกคนในและคนนอกกลุ่มในลักษณะ “พวกเรา” และ “พวกเขา” (Haslam et al., 2009a; Ramos et al., 2016) และเมื่อมีการบ่งชี้ว่าเป็นคนในกลุ่มเดียวกันจะมีแนวโน้มจะหลอมรวมพฤติกรรมกลุ่มมาเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคล มีการให้ความร่วมมือระหว่างสมาชิกในกลุ่ม รวมไปถึงการยึดถือข้อตกลงและกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้สอดคล้องกับมาตรฐานของกลุ่ม (Haslam et al., 2009a) นอกจากนี้การเป็นสมาชิกของกลุ่มยังจูงใจให้บุคคลมีส่วนช่วยสนับสนุนในการสร้างความสำเร็จตามเป้าหมายให้กับกลุ่ม ยิ่งบุคคลที่มีการบ่งชี้ความเป็นสมาชิกกลุ่มเข้มข้นก็มีแนวโน้มจะมีความเอื้อเฟื้อและเสียสละส่วนตนเพื่อกลุ่มมากขึ้น (Haslam et al., 2009b) การนับถือตนเองของบุคคลยังสามารถเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงกับคุณค่าของกลุ่มสังคมที่ตนเองยึดโยงอยู่ ซึ่งรวมไปถึงการอาศัยในชุมชนหรือย่านที่รู้สึกได้ว่ามีคุณค่า “ของพวกเรา” (Ramos et al., 2016) ซึ่งหมายถึงการยึดโยงกลุ่มสังคมเข้ากับภูมิทัศน์ของชุมชนนั่นเอง

2.3 การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ (Landscape change) กับสุขภาวะ

การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ และเมื่อภูมิทัศน์เกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์กับผู้คนที่อาศัยอยู่ในภูมิทัศน์นั้น ๆ และส่งผลต่ออัตลักษณ์ของบุคคลที่ยึดโยงกับภูมิทัศน์ซึ่งอาจส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของบุคคล (Butler et al., 2018; Ramos et al., 2019) อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ทำให้เกิดได้ทั้งผลดีและผลเสียต่อบุคคล หากการเปลี่ยนแปลงช่วยเสริมสร้างให้พื้นที่นั้นมีคุณค่ามากขึ้น ทำให้คนในพื้นที่มีความนับถือในตนเองมากขึ้นและเกิดความผูกพันกับภูมิทัศน์ลึกซึ้งขึ้นย่อมทำให้คุณภาพชีวิตของประชากรในพื้นที่ดีขึ้น แต่ถ้าการเปลี่ยนแปลงทำให้องค์ประกอบที่สำคัญของภูมิทัศน์เสียหายไปหรือบริบทที่เปลี่ยนไปทำให้ความผูกพันกับสถานที่ถูกทำลายหรือตัดขาดก็จะให้ผลในทางตรงกันข้าม (Lai & Kreuter, 2012; Ramos et al., 2019) งานวิจัยหลายชิ้น ชี้ให้เห็นว่าเมื่อเจ้าของที่ดินต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์อาจถูกเน้นให้เห็นชัดขึ้นจากความพยายามของบุคคลหรือชุมชนในการดูแลรักษาพื้นที่ ทั้งนี้ เพื่อรักษาอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและ/หรืออัตลักษณ์ชุมชนที่ยึดโยงกับพื้นที่นั้นเอาไว้ไม่ให้เสียหายจนส่งผลเสียต่อตัวบุคคลนั้น (Walker & Ryan, 2008; Lai & Kreuter, 2012; Baldwin et al., 2017)

Lai and Kreuter (2012) อ้างถึงทฤษฎีกระบวนการอัตลักษณ์ (Identity process theory) ของ Breakwell ที่อธิบายไว้ว่าโครงสร้างของอัตลักษณ์บุคคลที่เชื่อมโยงกับสถานที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปด้วยกระบวนการทางจิตวิทยา โดยประกอบไปด้วยสี่หลักการสำคัญคือ 1) ความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสถานที่ซึ่งทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวและความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลในช่วงเวลาและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป 2) ความโดดเด่น (Distinctiveness) เกี่ยวข้องกับความรู้สึกว่าตนเองมีความโดดเด่นเฉพาะตัวอันมีผลมาจากการที่บุคคลนั้นเชื่อมโยงตัวเองกับลักษณะหรือองค์ประกอบพิเศษในภูมิทัศน์ 3) ประสิทธิภาพของตน (Self-efficacy) หมายถึง ความรู้สึกถึงศักยภาพในการปฏิบัติงาน (Task) ในพื้นที่ได้สำเร็จ 4) ความนับถือตนเอง (Self-esteem) เป็นการประเมินตนเองในเชิงบวกที่เกิดขึ้นเมื่อผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับสถานที่หรือภูมิทัศน์นั้น แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับภูมิทัศน์ที่บุคคลนั้นยึดโยงอยู่จนไปกระทบหรือขัดขวางหลักการทั้งสี่ การเปลี่ยนแปลงนั้นจะถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามและไม่เป็นที่ต้องการ และเพื่อจะรักษาความผูกพันที่มีต่อภูมิทัศน์ไว้ให้ได้จะส่งผลให้บุคคลมีพฤติกรรมการดูแลและปกป้องภูมิทัศน์ที่มีค่าต่อตนเองเอาไว้

3. วิธีวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งทำการเก็บข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography) มีการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์และพูดคุยกับเจ้าของสวนและชาวชุมชนบางอ้อยช้างเป็นระยะตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2560 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2564 โดยในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560 มีการจัดสนทนากลุ่ม 3 ครั้ง โดยมีผู้ร่วมวิจัยหลักจำนวนรวมทั้งสิ้น 12 คน ช่วงอายุประมาณ 35-70 ปี เพื่อทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในขณะนั้นและหาประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง หลังจากนั้นมีทั้งการใช้สัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured interview) รวมถึงการพูดคุยพร้อมกับการเก็บข้อมูลทางกายภาพในสวน ภายหลังที่ข้อมูลถึงจุดอิ่มตัว (Saturation) ในช่วงปีสิ้นปีแรกของการวิจัย ยังคงมีการลงพื้นที่เพื่อติดตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพสวนอีกปีละ 2-3 ครั้ง และเก็บหลักฐานสนับสนุนข้อมูลเดิมเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังมีการรวมข้อมูลจากเอกสารและข่าวสารต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจกับบริบทแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic analysis) โดยมีการตั้งรหัส (Coding) เพื่อจัดการข้อมูล การตีความ (Interpretation) และนำมาสู่การสร้างข้อสรุปแก่นสาระ (Theme) โดยใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยาเรื่องอัตลักษณ์ทางสถานที่ (Place identity theory) เป็นกรอบการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อทำความเข้าใจผลกระทบ ความคิด และปฏิกิริยาของชาวสวนในชุมชนบางอ้อยช้างต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันภายหลังการเกิดภัยน้ำท่วม ดังกรอบแนวคิดการวิจัย (ดูภาพที่ 2)

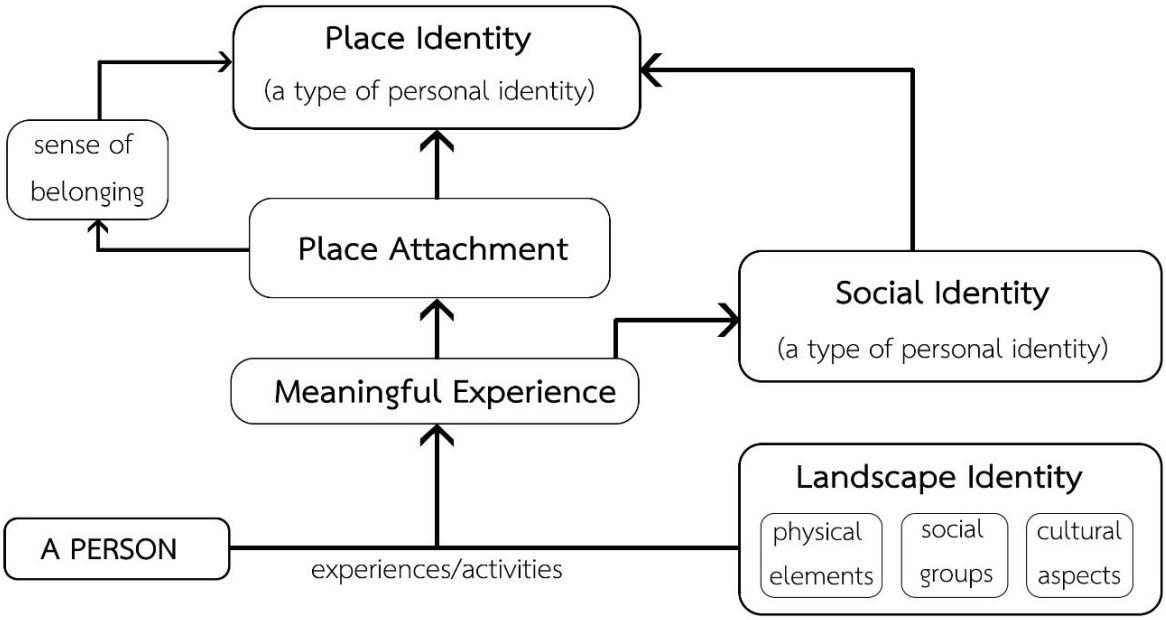

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

ในขั้นตอนการตั้งรหัส เป็นการตั้งรหัสแล้วกลุ่มข้อมูลที่แสดงแบบแผน (Pattern) และข้อมูลที่ผิดปกติ โดยตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดการวิจัย ตัวอย่างรหัสกลุ่มข้อมูล เช่น เรื่องเล่า/ความทรงจำ ความกังวล ความภูมิใจ ทุเรียน สวน ฯลฯ แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งจากภาคสนามและเอกสารแยกกลุ่มตามรหัสโดยพิจารณาจากคำสำคัญ ทั้งนี้บางข้อมูลอาจถูกจัดไว้ในหลายกลุ่ม เมื่อทำความเข้าใจจัดกลุ่มและปรับลดกลุ่มข้อมูลแล้ว จึงพิจารณาการเชื่อมโยงของข้อมูลทั้งหมดกับกรอบแนวคิดการวิจัยแล้วสรุปสร้างแก่นสาระซึ่งสามารถสะท้อนภาพรวมของชุดข้อมูลทั้งหมดได้

4. ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในกรอบทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสถานที่ โดยเน้นที่ประเด็นเรื่องความคิด ความรู้สึก และปฏิกิริยาของบุคคลและชุมชนเมื่อภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันถูกคุกคามจนอาจถึงขั้นสูญหาย ในกรณีของชุมชนบางอ้อยช้างนี้พบว่า มีแก่นสาระที่สะท้อนภาพรวมของสิ่งที่เกิดขึ้นสี่ประเด็นหลัก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ภูมิทัศน์สวนทุเรียนคือส่วนหนึ่งของชีวิต คือตัวตน คือการสืบทอด

ภูมิทัศน์สามารถทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ช่วยบันทึกความทรงจำส่วนบุคคล เป็นสิ่งที่ช่วยย้ำเตือนทั้งความเป็นตัวตนส่วนบุคคลและการเชื่อมโยงตัวตนของบุคคลกับสังคมที่ดำรงอยู่ในภูมิทัศน์ (Butler et al., 2018) ชาวบางอ้อยช้างผู้เข้าร่วมวิจัยสะท้อนให้เห็นความผูกพันกับสถานที่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการเล่าถึงความทรงจำที่แต่ละคนมีต่อสวนของตนเอง รวมไปถึงการพูดคุยที่แสดงความรู้สึกถึงความเป็นตัวตนที่ยึดโยงกับพื้นที่สวน ความเป็นเจ้าของสวน รวมไปถึงการสะท้อนให้เห็นว่าสวนเป็นพื้นที่ที่ยึดโยงตัวตนของบุคคลเข้ากับครอบครัว

4.1.1 ความทรงจำส่วนบุคคล

ภูมิทัศน์สามารถทำหน้าที่เสมือนเครื่องมือบันทึกอัตชีวประวัติของบุคคล ที่เก็บและกระตุ้นเตือนให้บุคคลนึกถึง ทั้งประสบการณ์ส่วนตัวและสิ่งที่ทำร่วมกันของชุมชนกลุ่มสังคม รวมถึงเหตุการณ์ ประเพณี และความทรงจำต่าง ๆ ที่หล่อหลอมตัวตนของบุคคลนั้นขึ้นมา (Butler et al., 2018; Ramos et al., 2019) ทั้งนี้ตลอดช่วงเวลาของการเก็บข้อมูล คำที่ใช้อ้างอิงเวลาในอดีต เช่น “เมื่อก่อน” “แต่ก่อน” “ตอนเด็ก ๆ” “สมัยยังเด็ก” “ตอน พ.ศ. ....” ฯลฯ เป็นกลุ่มคำที่ได้ยินระหว่างบทสนทนาทั้งที่เป็นการพูดคุย

การสัมภาษณ์และการทำกิจกรรมกลุ่มได้บ่อยครั้ง ความทรงจำที่แสดงออกมาส่วนใหญ่เป็นความทรงจำที่แสดงให้เห็นความผูกพันที่สะสมและการทำกิจกรรมกลุ่มได้บ่อยครั้ง ความทรงจำที่แสดงออกมาส่วนใหญ่เป็นความทรงจำที่แสดงให้เห็นความผูกพันที่สะสมผ่านประสบการณ์ที่เกิดขึ้นมายาวนานในพื้นที่ หลายครั้งเป็นการเล่าประสบการณ์ที่เกิดขึ้นของบุคคลมีต่อพื้นที่สวน เช่น “เมื่อก่อนปลูกแต่ก้านยาว ปี 36 ผมมีอยู่ 5 ไร่ ได้ทุเรียนปีละ 6 แสน พอมาน้ำท่วมปี 38 ตายหมด” “ตอนเด็ก ๆ เกลียดที่สุดตอนถูกใช้ให้ลงไปตักส้มร่วงในท้องร่อง”

หลายครั้งเรื่องเล่าจากความทรงจำสะท้อนให้เห็นความรู้สึกทางลบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์และการหายไปขององค์ประกอบทางกายภาพ เช่น “ป้านึกถึงทุเรียนพันธุ์อื่น ๆ ที่หายไป แต่ก่อนมีเยอะแยะ” “แต่ก่อนสวนร่มเขียว เดินได้เป็นกิโล ๆ ไม่ร้อนแบบสมัยนี้” “แต่ก่อนแถวนี้ไม่มีถนน ไม่เดินก็พายเรือหากัน ตอนนี้จะข้ามถนนไปฝั่งโน้นลำบาก” นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทุกคนยังเล่าและจดจำไล่ปีต่าง ๆ ที่ชุมชนประสบภัยรุนแรงจนสวนในชุมชนเสียหายหนักกันได้อย่างแม่นยำย้อนหลังไปถึง พ.ศ. 2526 สำหรับผู้สูงอายุยังย้อนไปถึง พ.ศ. 2501 สะท้อนให้เห็นว่าความเสียหายของสวนมีผลกระทบที่มีนัยสำคัญต่อคนในชุมชนจนเก็บเรื่องราวไว้ในความทรงจำอย่างชัดเจน และยังแสดงให้เห็นว่าชาวสวนมีความพยายามในการฟื้นฟูและรักษาสวนเพื่อให้คงอยู่มาถึงปัจจุบันแม้จะเกิดความเสียหายหลายครั้ง

4.1.2 สวนเป็นพื้นที่แสดงตัวตน ความเป็นเจ้าของ และความยึดโยงกับครอบครัว

ความผูกพันของสวนยังถูกแสดงออกในลักษณะที่ใช้พื้นที่สวนแสดงความเป็นตัวตนของบุคคลผ่านความชอบและรสนิยม ดังเช่นที่มีผู้ร่วมวิจัยกล่าวว่า “เราปลูกของที่เราอยากปลูกของที่เราอยากกิน” “ปลูกที่ชอบ กินเอง แจก เหลือค่อยขาย” “เราปลูกทุเรียนเพราะเรารักมัน แล้วก็ชอบกินด้วย”

ไม่เพียงเท่านั้นยังมีการแสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างบุคคลกับครอบครัวโดยมีสวนเป็นตัวเชื่อมโยงในลักษณะที่กล่าวออกมาตรง ๆ ว่า สวนเป็นมรดกหรือเป็นทรัพย์สินที่มีค่าของครอบครัว เป็นสิ่งที่คุ้นเคยกันมาตั้งแต่ยังเด็ก รับสืบทอดมาและควรค่าที่จะเก็บรักษาไว้ ทั้งนี้ การเก็บรักษาสวนไว้ไม่ได้จำกัดแต่เพียงการเก็บที่ดิน แต่เป็นการเก็บสวนไว้เพื่อสืบทอดการทำสวนต่อไปด้วย นั่นหมายถึงการเก็บทั้งสภาพกายภาพและกิจกรรมที่เชื่อมโยงกันอยู่ และทั้งพื้นที่และกิจกรรมล้วนแต่เป็นส่วนหนึ่งที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับตัวตนของชาวสวนผู้เข้าร่วมวิจัย ดังตัวอย่างความคิดและความรู้สึกของผู้ร่วมวิจัยที่ถูกบันทึกไว้

> *“มันไม่ใช่แค่สวนที่หายไป แต่วัฒนธรรมด้วย แล้วก็เมนูอาหาร ... แล้วทุเรียนทุกคนในบ้านก็มากินทุเรียนด้วยกัน” “เราอยู่กับสวนมาตั้งแต่เกิด เรารักสิ่งที่ทำอยู่” “มันเป็นมรดกของเรา มันทำรายได้ อย่างบ้านป้า พี่น้องทั้งหมดได้เรียนสูง ๆ ก็จากที่ป้าขายทุเรียนกับพืชผักทั้งหมดที่ปลูกในสวน” “ตอนหนุ่ม ๆ ก็ไปทำงานอื่นกัน ให้ที่บ้านทำสวนไป พอเกษียณก็กลับมาทำสวนเราโตมาแบบนี้อยากเก็บไว้” “พ่อกับแม่บังคับให้ทุกคนต้องช่วยงานในสวน แต่พอเรียนหนังสือไปอยู่หอก็ไม่ค่อยได้ทำ เกษียณก็กลับมาทำอีกที แต่ไม่เก่งเท่าคนสมัยก่อนหรอก” “นี่ก็ทำ (สวน) ไป รักษาวิถีชาวสวนไว้”*

นอกจากนี้ยังมีผู้เข้าร่วมวิจัยที่นำเอาโฉนดที่ดินซึ่งเก่าแก่ตกทอดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2466 มาแสดงให้นักวิจัยได้ดู และได้สะท้อนความรู้สึกของความภูมิใจที่ได้รับสืบทอดที่ดินมรดกของครอบครัวที่ส่งต่อกันมา โดยกล่าวว่า “ภูมิใจมากที่มีชื่อสลักบนโฉนดใบนี้ มันเป็นของปู่ย่าตายายส่งต่อมาให้” ซึ่งเหตุการณ์นี้มีความสอดคล้องกับ Baldwin et al. (2017) ที่ชี้ให้เห็นว่าความเป็นเจ้าของ (Ownership) ที่ดินเกษตรกรรมทำให้เกิดความผูกพันกับสถานที่ระหว่างครอบครัวกับที่ดิน ซึ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์ข้ามรุ่นระหว่างสมาชิกในครอบครัว

4.2 สวนทุเรียนกับวิถีชีวิตและการยึดโยงทางสังคม

การรับรู้ภูมิทัศน์ของบุคคลเป็นกระบวนการที่ผสานข้อมูลส่วนบุคคลกับข้อมูลของสังคมหรือชุมชน ภูมิทัศน์สามารถทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมตัวตนของบุคคลกับสังคมที่อยู่ในภูมิทัศน์นั้น (Butler et al., 2018) ชาวบางอ้อยช้างแสดงให้เห็นว่ามีการยึดโยงตัวเองกับ

ภูมิทัศน์สวนทุเรียนพร้อมกับกลุ่มสังคมที่ยึดโยงกับเรื่องราวของสวนทุเรียน รวมไปถึงการร่วมกันใช้เรื่องราวและวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับสวนทุเรียนมายึดโยงสมาชิกทางกลุ่มสังคมไว้ร่วมกัน จากการลงพื้นที่พบว่าชาวบางอ้อยช้างมีความสนิมสนมคุ้นเคยกันอย่างมาก สามารถพูดคุยเล่าเรื่องส่วนตัวระหว่างครอบครัวกันได้มีการช่วยเหลือกัน เช่น การนำผลผลิตของสวนหนึ่งฝากอีกสวนหนึ่งไปขาย ชาวสวนแต่ละบ้านรู้ว่าสวนใครปลูกอะไร ใครมีผลผลิตอะไรมากน้อยเท่าไหร่ ผลไม้อะไรบ้านไหนอร่อยใครปลูกทุเรียนรอดกี่ต้น ต้นโตแค่ไหน นอกจากนี้การแสดงความเป็นกลุ่มสังคมเดียวกันของชาวบางอ้อยช้างยังสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงความแตกต่างจากลุ่มสังคมอื่น รวมไปถึงการใช้เรื่องราวเกี่ยวกับสวนทุเรียนเพื่อยึดโยงความเป็นกลุ่มสังคมที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันดังที่แสดงในหัวข้อย่อยด้านล่าง

4.2.1 การแสดงความเป็นสมาชิกกลุ่ม: พวกเรา-พวกเขา

ชาวสวนผู้เข้าร่วมวิจัยแสดงออกถึงการเป็นกลุ่มสังคมเดียวกันผ่านการแสดงความเห็นและเล่าเรื่องราวด้วยการใช้สรรพนาม “เรา” และ”พวกเรา” แสดงให้เห็นว่าสมาชิกในชุมชนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมร่วมกัน รวมทั้งวิถีการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทุเรียนก็เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกชุมชนเข้าด้วยกัน เห็นได้จากตัวอย่างคำกล่าวของชาวบางอ้อยช้างที่ผู้วิจัยบันทึกไว้

“พอเก็บมาได้ก็กินแล้วก็แบ่ง ๆ กัน มันเป็นวิถีของชุมชนเรา ที่เหลือก็ขาย” “เราอยู่ด้วยกันแบบครอบครัว เราไม่ขายของให้คนในชุมชนกันเอง” “มันเป็นเรื่องของวัฒนธรรมและประเพณี ทุกอย่างมันก็ส่งต่อมาจากคนรุ่นก่อน ๆ อย่างงานสลากภัตทุเรียน เราก็จัดกันทุกปีช่วงกลางพฤษภา เราก็เลือกทุเรียนที่ดีที่สุดแต่ละสวนมาถวายพระ” “กระยาสารทก็ทำกันเอง งานบุญทุกเทศกาลเราก็เอาของสดในสวนมาทำ ทุเรียนเราก็แจกกันกินฟรี”

การแสดงออกถึงความเป็นกลุ่มสังคมเฉพาะยังสามารถเห็นได้จากการสะท้อนความคิดว่าชาวสวนบางอ้อยช้างมีความแตกต่างจากคนที่อื่นแม้จะทำการเกษตรเช่นเดียวกัน เช่น เมื่อมีการพาตัวแทนชาวชุมชนไปดูงานเกษตรกรรมผสมผสานในพื้นที่อื่นซึ่งมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อขายพร้อม ๆ กับการปลูกข้าวและทำสวน ความเห็นของชาวสวนบางอ้อยช้างที่ร่วมพูดคุยเรื่องนี้ก็สะท้อนออกมาว่า *“คนที่นี่จะไม่เอาสัตว์มาเลี้ยงกิน จะมาถ่ายทอดวิธีก็ต้องศึกษาก่อน” “ปลาก็เลี้ยงไว้ในท้องร่องนะ แต่เราไม่จับมาขาย ปล่อยไว้แบบนั้น”*

นอกจากนี้ยังมีการสะท้อนให้เห็นว่าทุเรียนและสวนทุเรียนเป็นความภาคภูมิใจร่วมกันของชาวชุมชน ดังที่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้กล่าวไว้ว่า *“คุณถามว่าทำไมเราต้องปลูกทุเรียน? เพราะมันคือความภูมิใจ”* ทั้งนี้ความภูมิใจนั้นยึดโยงกับภูมิปัญญาและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทุเรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาของชาวชุมชนและจะต้องสืบทอดต่อไปให้สมาชิกชุมชนรุ่นต่อ ๆ ไป สวนทุเรียนเป็นสัญลักษณ์ที่จับต้องได้ที่เก็บบันทึกข้อมูลและแสดงให้เห็นเรื่องราวที่น่าภาคภูมิใจเหล่านั้น แม้รูปแบบการทำสวนอาจจะไม่ได้เป็นไปในลักษณะของเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพดังเช่นแต่ก่อน ไม่ได้เน้นผลิตทุเรียนและพืชผลอื่น ๆ จริงจังเท่าเดิม สิ่งสำคัญคือ ภูมิทัศน์สวนต้องได้รับการดูแลสืบทอดให้คงอยู่ ดังจะเห็นการสะท้อนความคิดผ่านคำกล่าวดังนี้

“สวนเป็นภูมิปัญญาของเรา เราไม่ได้หวังกำไรอะไร เอาไว้ทำบุญกับแบ่ง ๆ กันกิน” “นี่เราก็สอนเด็ก ๆ ในโรงเรียนเรื่องสวน เราบอกเค้าด้วยว่ามันโอเคนะถ้าคุณจะไม่ทำสวนเอง ก็จ้างคนมาทำ สิ่งสำคัญ คือ คุณต้องเก็บสวนไว้ให้คนรุ่นต่อไป เราสอนให้เค้าภูมิใจที่เป็นเจ้าของสวน”

ความภูมิใจในภูมิปัญญาการจัดการสวนทุเรียนที่แตกต่างและประวัติศาสตร์ความเป็นแหล่งผลิตทุเรียนมีชื่อมายาวนานกว่าที่อื่นเป็นสิ่งที่ถูกสะท้อนออกมาเช่นกัน ดังที่มีการอ้างถึงแหล่งผลิตทุเรียนในจังหวัดอื่น *“ที่ xxxx [ชื่อจังหวัด] เค้าจะจดทะเบียนการใช้เชือกเก็บทุเรียน จริง ๆ เราทำแบบนั้นมานานแล้ว เราไม่โยนทุเรียน พวกเราไปสอนที่ yyyy [ชื่อจังหวัด] ปลูกทุเรียนด้วยนะ แล้วทุเรียนที่ AAAA [ชื่อจังหวัด] กับที่ BBBB [ชื่อจังหวัด] นั่นก็ส่งไปจากเมืองนนท์เรานี่แหละ”*

จากตัวอย่างการแสดงออกของชาวสวนข้างต้น ไม่เพียงแสดงให้เห็นความภาคภูมิใจและการจัดกลุ่มทางสังคม แต่ยังเป็นตัวอย่างปรากฏการณ์ที่อธิบายไว้ตามทฤษฎีกระบวนการอัตลักษณ์ ดังจะเห็นได้ว่าการที่บุคคลและชุมชนได้สร้างความสัมพันธ์กับภูมิทัศน์สวนทุเรียนอย่างต่อเนื่อง (Continuity) จนสวนทุเรียนและทุเรียนกลายเป็นส่วนสำคัญต่อวิถีชีวิตของทั้งบุคคลและชุมชน และยัง

ทำให้เกิดความรู้สึกโดดเด่นเฉพาะตัว (Distinctiveness) รวมไปถึงความรู้สึกภูมิใจในการที่ได้ปฏิบัติภารกิจสำคัญในพื้นที่ (Self-efficacy) และการนับถือตนเอง (Self-esteem) และเมื่อสวนทุเรียนถูกคุกคามจึงส่งผลให้เกิดความรู้สึกทางลบดังที่จะได้แสดงไว้ในหัวข้อ 4.3

นอกจากความภูมิใจในการมีสวนที่สะท้อนตัวตนของชุมชนของตัวเองแล้ว ยังมีความภูมิใจในผลผลิตทุเรียนที่มีชื่อเสียงมายาวนาน เป็นผลผลิตที่มีค่าต่างจากทุเรียนจากแหล่งอื่น ซึ่งมาพร้อมกับการดูแลรักษาคุณภาพทุเรียน สามารถให้เป็นของกำนัลที่คนจากที่อื่นต้องการและยินดีที่จะได้รับ ดังตัวอย่างคำกล่าวที่แสดงออกมานี้

> *“อย่างพี่แต่ก่อนตอนทำงาน เจ้านายก็มากินทุเรียนที่บ้านแล้วก็เอาทุเรียนกลับไป เราจะเลือกแต่ของดีให้คนอื่นก่อน ลูกไหนไม่ดีก็เก็บกินกันเองที่บ้าน”*
> *“วันก่อนผมเจอกับท่านนายอำเภอ ท่านก็ถามว่าพอจะหาก้านยาวให้สัก 2-3 ลูกมั้ย จะเอาไปให้ผู้ใหญ่” “ทุเรียนนนท์เราขายเป็นลูก เก็บทีละลูก ไม่โยน มีคนจองตั้งแต่อยู่บนต้น จากฮ่องกง ไต้หวันก็มีจองมา ลูกเป็นหมื่น เรามีรับประกันคุณภาพนะ ไม่ดีก็ไม่เอาเงิน”*

ทั้งนี้ตามที่ Ramos et al. (2016) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า กระบวนการจัดกลุ่มสังคมเป็นกระบวนการที่มีพลวัต (Dynamic) การบ่งชี้ความเป็นสมาชิกกลุ่มสามารถปรับเปลี่ยนขอบเขตของกลุ่มและขนาดส่วน (Shift in scales of identity) ของพื้นที่ฉากหลังได้ ในกรณีของชาวสวนบางอ้อยช้าง แสดงให้เห็นว่าการแสดงตัวตนของการเป็นสมาชิกทางสังคมที่มีการเปลี่ยนขอบเขตกลุ่มตามพื้นที่ฉากหลังสลับไปมาขึ้นอยู่กับบริบทของการเปรียบเทียบ ซึ่งสะท้อนผ่านตัวอย่างบทสนทนาข้างล่างนี้

การวางกรอบไว้เพียงเฉพาะกลุ่ม**ชาวบางอ้อยช้าง** (หมู่ 2 ในตำบลบางสีทอง) *“ปีนี้เห็นว่าบ้านโน้น หมู่ 3 เค้ามีให้เก็บขายละนะ 2-3 ลูกได้ มีคนมาจองแล้ว หมู่ทางโน้นน่ะ”*

ขยายกรอบไปเป็นสมาชิกของ**ชาวบางสีทองหรือชาวบางกรวย**ที่ต่างจากพื้นที่อื่นในคลองอ้อมนนท์ *“ทางบางรักน้อยโน่นเค้ามีทุเรียนรอดจากน้ำท่วมอยู่ มีให้เก็บขาย ทางเราไม่เหลือสักต้น”*

กรอบของกลุ่มทางสังคมขยายเป็น**ชาวคลองอ้อมนนท์**ซึ่งต่างจากพื้นที่อื่นในนนทบุรี *“เดี๋ยวนี้นี่นะทางโน้น [สวนทุเรียนใหม่นอกเขตคลองอ้อมนนท์] เค้าก็มาปลูกทุเรียนกัน ผมลองกินดูละ อืมมม...มันไม่ใช่”*

จนถึงการเป็น**คนจังหวัดนนทบุรีหรือชาวสวนนนทบุรี** *“ทุเรียนต้องอยู่กับสวนเมืองนนท์ มันเป็นภูมิปัญญาของคนนนท์” “ถ้าใครได้กินทุเรียนนนท์แล้ว ไปกินที่อื่นมันไม่ใช่ทุเรียน” “การที่เราเอาทุเรียนนนท์ไปให้คนอื่นนี่ถือว่าให้เกียรติเค้าเลยนะ มันเป็นวัฒนธรรมทางสังคมอย่างนึง”*

4.2.2 ทุเรียนนนท์ต้องมาจากตรงนี้พร้อมกับเรื่องราวของสวนแบบนี้

ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์จะเป็นเรื่องและความรู้สึกส่วนตัว แต่ตัวภูมิทัศน์เองก็เป็นสิ่งที่สะท้อนและแสดงให้คนทั่วไปได้เข้าใจในวัฒนธรรมและปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมนั้น (Butler et al., 2018) ภูมิทัศน์เป็นภาพสะท้อนของชีวิตประจำวันและจังหวะชีวิตของผู้คน ช่วยเล่าเรื่องราวของคนและเหตุการณ์ในช่วงเวลาที่ต่างกันที่สืบทอดต่อกันมา (Taylor, 2009) ซึ่งหมายความว่าคุณค่าที่จับต้องไม่ได้ (Intangible value) รวมถึงคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic value) ขององค์ประกอบทางกายภาพไม่ว่าจะเป็นรูปร่างหน้าตาของภูมิทัศน์ที่มองเห็นได้หรือจะเป็นประวัติศาสตร์ เรื่องราว และวิถีชีวิตที่ยึดโยงกับพื้นที่นั้นล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่ผสมผสานจนทำให้ภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันที่หล่อหลอมเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์บุคคลหรือชุมชนมีคุณค่าต่างออกไปจากพื้นที่อื่น ๆ การหยิบยกเพียงองค์ประกอบที่มองเห็นได้โดยขาดบริบทที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ที่มีความหมายไม่อาจทำให้องค์ประกอบนั้นมีความหมายต่อการรับรู้ของบุคคลขึ้นมาได้ ผู้เข้าร่วมวิจัยชาวบางอ้อยช้างแสดงให้เห็นทัศนะว่า ทุเรียนของชาวสวนนนทบุรีต่างจากที่อื่น คุณค่าและคุณภาพของผลผลิตทุเรียนนนทบุรีต้องมีภูมิทัศน์เฉพาะตัวของพื้นที่นี้เป็นฉากหลัง ซึ่งเป็นภูมิทัศน์ที่ประกอบไปด้วยการมีที่ตั้งในภูมิประเทศที่พิเศษ มีภูมิปัญญาการทำสวนรวมถึงวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับสวนทุเรียนแบบเฉพาะตัว ดังที่ผู้เข้าร่วมงานวิจัยรายหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นต่อนโยบายการให้ปลูกทุเรียนตามหมู่บ้านจัดสรรที่เข้ามาพัฒนาโครงการในจังหวัดนนทบุรีเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นการเพิ่มจำนวนต้นทุเรียนที่หายไป

“นั่นไม่ใช่ทุเรียนนนท์ ... แค่ปลูกในนนทบุรีแล้วมานับเป็นทุเรียนนนท์ไม่ได้ ต้องมีวิถี ต้องมีภูมิปัญญา ต้องมีใบทองหลาง ต้องมีวิธีการ ต้องมีลอกเลน มันต้องมีสตอรี่”

4.3 ความไม่สบายใจและความไม่พอใจ: ความรู้สึกเชิงลบจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์

Butler et al. (2019) ให้ความเห็นไว้ว่า ภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันมีความสำคัญต่ออัตลักษณ์ส่วนบุคคลของผู้คนที่ยึดโยงตัวตนไว้กับพื้นที่นั้น คุณภาพและสภาพการคงอยู่ของภูมิทัศน์ทั้งทางมิติด้านกายภาพ วัฒนธรรม และสังคมมีผลต่อสุขภาวะและคุณภาพชีวิตของผู้คนเหล่านั้น งานวิจัยหลายชิ้นให้ข้อสรุปว่า ความเสียหายรุนแรงที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์ที่บุคคลยึดโยงตัวตนอยู่นั้น ทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสีย (Loss) และเศร้าใจ (Grief) (Knez et al., 2018; Butler et al., 2019) ในกรณีของชาวบางอ้อยช้าง แม้ว่าพื้นที่สวนยังคงอยู่ แต่การที่ต้นทุเรียนซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับชาวสวนหายไปและไม่ง่ายที่จะนำกลับคืนมา จึงแสดงออกมาในลักษณะของความไม่สบายใจและความเป็นกังวลที่มาพร้อมความคาดหวัง โดยแสดงออกมาในถ้อยคำ เช่น *“ทำไมทางโน้นเค้าปลูกได้ ทำไมของเรามันตาย”* *“ถ้าทุเรียนที่รอดนี่ออกลูก ป้าจะดีใจมาก”* *“มีรอดมาสองต้น ไม่รู้จะโตมั้ย”*

นอกจากนี้ความสำคัญของต้นทุเรียนที่มีต่อชาวสวนบางอ้อยช้างยังสะท้อนผ่านความพยายามและความทุ่มเท ดังจะเห็นว่าชาวสวนหลายรายเพียรปลูกทุเรียนกันหลายรอบแม้ต้นทุเรียนที่ปลูกจะตายไปหรือไม่โต ในพ.ศ. 2560 ผู้เข้าร่วมวิจัยบางรายลงทุนปลูกทุเรียนไปแล้ว 5 รอบ บางราย 7 รอบ ซึ่งแม้จะยังไม่สำเร็จแต่ยังคงพยายามต่อไป บางรายนำไปสู่ความพยายามในการหาสาเหตุเพื่อจะแก้ไขให้สวนกลับมาปลูกทุเรียนได้ ซึ่งมีการนำความเห็นมาแลกเปลี่ยนกันระหว่างชาวสวน ดังตัวอย่างบทสนทนานี้ *“ผมลองขุดลงไปดู ไอ้ต้นที่ตายรากมันไม่หยั่งลึก มันติดดินดานข้างล่าง หลังน้ำท่วมดินข้างล่างมันกลายเป็นดินดานแข็ง”* *“ผมลองมา 7 รอบแล้ว เริ่มคิดว่าจะลองปรับสภาพสวนใหม่ก่อน ให้มันพร้อมสำหรับทุเรียนแล้วค่อยลองใหม่”*

อย่างไรก็ตามยังมีชาวสวนบางรายที่จะต้องสูญเสียพื้นที่สวนเพื่อการพัฒนาเมือง ผู้เข้าร่วมวิจัยรายหนึ่งมีแนวโน้มว่าจะถูกเวนคืนที่ดินและสูญเสียพื้นที่สวนส่วนใหญ่ไป แม้ว่ายังคงอยากเก็บสวนไว้ก็ตาม ชาวสวนรายนี้แม้อายุเกิน 60 ปีแล้ว แต่ก็ยังคงดูแลสวนให้อยู่ในสภาพดีด้วยตัวเอง สวนยังคงมีผลิตผลให้เก็บเกี่ยวใช้ในครัวเรือนและยังมีบางส่วนฝากไปขายในตลาดเป็นครั้งคราว แต่ชาวสวนรายนี้เลือกที่จะไม่ปลูกทุเรียนใหม่ เพราะคิดว่าแม้ลงทุนลงแรงไปแล้วก็อาจจะต้องสูญเสียทุเรียนไปกับที่ดินอีก ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจะมีความเศร้า ความรู้สึกไม่มีทางเลือก และหมดหวังปะปนกันซึ่งถูกสะท้อนผ่านคำบอกเล่าว่า *“ก็ทำ ๆ ไปเท่าที่ทำได้ วันไหนถนนมาก็หมดก็อยากเก็บไว้แต่จะให้ทำไงได้ เสาที่เค้ามาสำรวจก็ปักอยู่ในสวนนั่นแหละ”*

นอกจากความไม่สบายใจแล้วความเสียหายที่รุนแรงของสวนทุเรียนยังมีความเชื่อมโยงกับความรู้สึกไม่พอใจของชาวสวนที่มีต่อภาครัฐ การที่ภูมิทัศน์สวนทุเรียนลดหายไปเป็นผลจากการรุกคืบของเมืองที่ขยายตัวมาจากกรุงเทพฯ รวมถึงการสูญเสียต้นทุเรียนจากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. 2554 ซึ่งชาวสวนรู้สึกว่าเป็นการท่วมที่ผิดปกติ คือ มีน้ำท่วมขังในบริเวณยาวนานกว่าน้ำท่วมใหญ่ครั้งก่อน ๆ ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาปลูกทุเรียนไม่ขึ้น การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ทั้งที่สะสมมาในช่วงสองทศวรรษ (ซึ่งถือได้ว่าค่อนข้างเปลี่ยนแปลงเร็วมาก ถ้าเทียบกับการคงสภาพภูมิทัศน์ของสวนในพื้นที่มาร่วมร้อยปีก่อนหน้านี้) ผนวกกับความเสียหายรุนแรงจากน้ำท่วม ทำให้ชาวสวนในพื้นที่แสดงความรู้สึกไม่พอใจต่อนโยบายและการจัดการในหลายประเด็น ความไม่พอใจดังกล่าวแสดงผ่านความเห็นที่สอดแทรกอยู่ทั้งในการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ และการพูดคุยทั่วไป ทั้งในมุมมองที่ว่ารัฐไม่ได้ช่วยเหลือชาวสวนเท่าที่ควร ดังตัวอย่างคำพูดของชาวสวนที่นักวิจัยได้บันทึกไว้ดังนี้ *“เราสู้กับปัญหามาตลอดแต่รัฐบาลไม่ได้ช่วยอะไรเราเลย”* *“รัฐบาลไม่ได้ช่วยอะไรนนทบุรีเป็นแค่ที่รับน้ำเพื่อไม่ให้ท่วมกรุงเทพฯ”* ซึ่งในตัวอย่างที่สองนี้จะเห็นได้ว่านอกจากความรู้สึกว่าไม่ได้รับความช่วยเหลือแล้วยังมีการสะท้อนให้เห็นความคับข้องใจจากการเปรียบเทียบการปฏิบัติต่อพื้นที่ที่ต่างกันของภาครัฐ ซึ่งในประเด็นเรื่องน้ำท่วมนี้ชาวสวนในพื้นที่ไม่ได้มองว่าน้ำท่วมเป็นปัญหาใหญ่ แต่ปัญหาคือการจัดการน้ำท่วมโดยภาครัฐดังที่ชาวบางอ้อยช้างท่านหนึ่งได้ให้ความเห็นไว้ว่า *“จริง ๆ เราไม่ได้มีปัญหากับน้ำท่วมนะ มันก็ท่วมทุก 4-5 ปี 10 ปีก็ท่วมใหญ่หนนึง มันโอเคถ้าท่วมแล้วก็ไป ไม่นาน น้ำก็ช่วยปรับค่า ph ไปด้วย แต่อย่ากั้นน้ำให้ขังนาน”*

ความไม่พอใจในภาครัฐยังสะท้อนออกมาในลักษณะที่มองว่านโยบายหรือการให้ความช่วยเหลือที่ได้มาไม่เกิดประโยชน์หรือไม่ดีพอ ดังจะเห็นจากตัวอย่างการแสดงความเห็นดังนี้ *“ต้นพันธุ์ทุเรียนที่ราชการให้มาก็ไม่ดีเท่าไหร่ รากไม่แข็งแรง แต่ก่อนเราเพาะเม็ดหรือไม่ก็ตอนกิ่งกันเอง”* *“บางทีนโยบายก็ให้ใช้ทั้งประเทศ มันมักไม่ได้ผล”* ทั้งนี้ความไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐจะถูกแสดงออกเข้มข้นขึ้นเมื่อนโยบายนั้นกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวสวนกับทุเรียน เช่น ความเห็นของชาวสวนท่านหนึ่งสะท้อนความไม่เห็นด้วยพร้อมกับความไม่พอใจกับการที่ภาครัฐแนะนำให้ชาวสวนทุเรียนเลิกปลูกทุเรียน เมื่อปัญหาน้ำเค็มรุนแรงขึ้นกว่าในอดีต *“ราชการบอกว่าบางกรวยล้อมไปด้วยน้ำเค็มให้เราเลิกปลูกทุเรียน เค้าบอกให้เราปลูกอย่างอื่น แต่ผลไม้มีชื่อของบางกรวย คือ ทุเรียน แล้วเราจะไปปลูกอะไร ... สิ่งที่เราอยากปลูก คือ ทุเรียน”*

นอกจากนี้ยังมีความเห็นในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการที่จังหวัดสนับสนุนให้เพิ่มพื้นที่ปลูกทุเรียนในหมู่บ้านจัดสรรเช่นกัน ดังที่ได้แสดงไว้ในหัวข้อ 4.2.2

ทั้งนี้งานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการวิพากษ์ความเหมาะสมของนโยบายภาครัฐและไม่ได้จะนำเสนอแนวทางการกำหนดนโยบายแต่อย่างใด เพียงแต่นำเสนอความคิดเห็นและความรู้สึกของชาวสวนบางอ้อยช้างที่ได้จากการเก็บข้อมูลเพื่อสะท้อนประเด็นเรื่องผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ต่ออัตลักษณ์ส่วนบุคคล

4.4 ทุเรียน: องค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ที่ต้องคงอยู่

จากข้อมูลที่แสดงมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การคงอยู่ของต้นทุเรียนและการมีลูกทุเรียนเป็นผลผลิตจากสวนเป็นสิ่งที่ชาวบางอ้อยช้างให้ความสำคัญสูงมาก ต้นทุเรียนเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่เชื่อมโยงบุคคลเข้ากับภูมิทัศน์สวนที่ชาวบางอ้อยช้างคุ้นเคยและผูกพันในหลายมิติ ความสำคัญนี้ถูกเน้นย้ำจากการที่แม้ในสวนจะมีต้นทุเรียนอยู่เพียง 2-3 ต้น ชาวสวนก็ยังคงเรียกว่า “สวนทุเรียน” ทั้งนี้องค์ประกอบทางกายภาพ (Physical feature) มีอิทธิพลต่อการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic meaning) ของภูมิทัศน์ซึ่งมีผลต่อการสร้างความผูกพันระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์นั้น (Stedman, 2003) รวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน องค์ประกอบเหล่านั้นมีส่วนช่วยเชื่อมโยงประสบการณ์ในพื้นที่ของคนต่างรุ่น ที่สำคัญคือ ทั้งอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ชุมชนที่บุคคลยึดโยงอยู่ล้วนแล้วแต่มีผลต่อสุขภาวะของผู้คนที่อาศัยในภูมิทัศน์นั้น (Butler et al., 2018) สรุปคือ การคงอยู่ของทุเรียนมีผลต่อความมั่นคงของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลของชาวสวนบางอ้อยช้าง นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มว่า จะมีผลต่อผู้คนในพื้นที่คลองอ้อมนนท์หรือแม้กระทั่งชาวนนทบุรีที่ได้ยึดโยงทุเรียนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคล ดังจะเห็นได้ว่า มีความพยายามที่จะให้มีต้นทุเรียนคงอยู่ในพื้นที่ให้ได้ ในกรณีของทุเรียนนนทบุรีไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นทุเรียนต้นใดต้นหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ประเด็นสำคัญ คือ จำเป็นต้องมีต้นทุเรียนและมีผลผลิตทุเรียนจากสวนของนนทบุรี ความสำคัญของทุเรียนนี้สะท้อนให้เห็นได้จากความพยายามในการรักษาทุเรียนไว้ให้คงอยู่ ซึ่งความพยายามดังกล่าวไม่ได้จำกัดแค่ในระดับบุคคลแต่ยังรวมไปถึงระดับชุมชนและระดับจังหวัด และในขณะที่ผู้เกี่ยวข้องหลายภาคส่วนได้แสดงออกถึงความพยายามดังกล่าว สิ่งที่สังเกตได้จากการลงมือทำ (Action) คือ ภาพที่สะท้อนความยึดโยงที่มีต่อทุเรียนในระดับที่ไม่เท่ากัน

4.4.1 ความพยายามระดับบุคคล

Butler et al. (2018) ชี้ให้เห็นประเด็นที่ว่า การให้ค่าและการรับรู้ความหมายของภูมิทัศน์ของแต่ละบุคคลต่างกันไปตามประสบการณ์ที่บุคคลได้รับจากภูมิทัศน์นั้น ๆ ความทรงจำ กิจกรรม และวิธีการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับภูมิทัศน์เป็นส่วนสำคัญต่ออัตลักษณ์ทางสถานที่ที่บุคคลสร้างขึ้น นั่นหมายความว่า การรักษาให้ภูมิทัศน์ยังคงทำหน้าที่เดิมไว้ให้ได้ก็เป็นส่วนสำคัญของการรักษาอัตลักษณ์ทางสถานที่ของบุคคล ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบางอ้อยช้างไม่เพียงแค่พยายามปลูกทุเรียนให้เติบโตขึ้นมาให้ได้ แต่ยังต้องพยายามรักษาสภาพของสวนผสมผสานแบบยกร่องไว้ เพื่อให้ยังคงพื้นที่ไว้สำหรับกิจกรรมการทำสวนแบบที่เคยทำกันมา

ข้อสังเกต คือ ความพยายามต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการลงแรงปลูกต้นทุเรียนซ้ำแล้วซ้ำเล่า รวมไปถึงการลงทุนทางเศรษฐกิจทั้งค่าต้นกล้าและการซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ หลายอย่างมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง ถ้อยคำบางส่วนจากการสนทนาในระหว่างการเก็บข้อมูลวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ชาวสวนรู้ว่าการฟื้นฟูดูแลสวนในสภาพการณ์ปัจจุบันมีค่าใช้จ่ายที่สูง *“น้ำเค็มนานกว่าแต่ก่อน แต่เราก็ต้องดูแลสวนเรา น้ำใต้ดินก็เค็ม เลยต้องใช้เครื่องกรองน้ำ แต่ก็มีค่าใช้จ่ายเพิ่ม”* *“เราใช้น้ำประปารดต้นไม้แล้ว”*

ประเด็นสำคัญคือการทำสวนในลักษณะนี้วัตถุประสงค์ คือ การรักษาภูมิทัศน์สวนซึ่งชาวสวนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องรักษาไว้เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวันไม่ได้มุ่งหวังผลกำไรจากผลผลิตเป็นหลัก อย่างที่ชาวสวนท่านหนึ่งได้สรุปไว้สั้น ๆ ว่า "*ทุกวันนี้คนที่ทำสวนอยู่ต้องมีเงิน ที่ทำ ๆ กันอยู่นี่เพราะเรารักที่จะทำ*" นอกจากนี้เจ้าของสวนบางรายยังใช้วิธีแบ่งพื้นที่สวนบางส่วนเพื่อให้คนอื่นมาช่วยดูแล เป็นการลดภาระส่วนตัวลงเพราะสวนที่เก็บไว้ไม่ได้เป็นพื้นที่เพื่อการประกอบอาชีพต่อไปโดยให้คำอธิบายไว้ว่า "*นี่ก็ให้พี่เค้ามาช่วยทำสวนให้แล้วให้เค้าเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ไป ก็ช่วยไม่ให้สวนรก ให้มันยังเป็นสวนอยู่*" บางรายก็มีเหตุผลให้ตัวเองว่าที่ลงทุนดูแลรักษาสวนไว้ก็ยังได้ประโยชน์ในเชิงนันทนาการ "*ทำสวนตอนนี้ก็ถือว่าออกกำลังกายตอนแก่*"

Knez et al. (2018) รายงานว่า แม้ในพื้นที่ที่องค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญถูกทำลายไปจนแทบไม่เหลือสภาพเดิม และทำให้ความรู้สึกผูกพัน (Emotional bond) ของผู้คนกับพื้นที่เกือบหายไปจนดัชนีชี้วัดสุขภาวะลดถอยลง แต่เมื่อพื้นที่นั้นยังคงถูกเก็บรักษาไว้ให้บุคคลได้กลับเข้าไปใช้งานได้อยู่ ความทรงจำ (Memory) และความคิด (Thought) เกี่ยวกับตัวที่ตั้ง (Location) ก็ยังคงอยู่ได้และมีแนวโน้มที่จะรับมือ (Cope) กับความเสียหายได้ สำหรับกรณีของชาวบางอ้อยช้างจะเห็นได้ว่าแม้สวนจะเสื่อมโทรมจนการปลูกทุเรียนให้กลับมางอกงามยังทำได้ยาก แต่ยังพยายามที่ฟื้นฟูเพื่อให้ทุเรียนกลับมาอยู่คู่กับสวนให้ได้ เพราะทุเรียนถูกยึดโยงเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ส่วนบุคคล และในขณะที่พยายามทำให้มีต้นทุเรียนกลับมางอกเงยในสวนให้ได้ ชาวสวนก็ยังให้ความสำคัญกับการรักษาภูมิทัศน์สวนและวิถีการทำสวนเอาไว้ด้วยเช่นกัน แม้วัตถุประสงค์ของการเก็บสวนไว้จะเปลี่ยนไปจากการทำสวนเพื่อยังชีพมาเป็นเพื่อวัตถุประสงค์ด้านนันทนาการหรือเพื่อสร้างความสบายใจก็ตาม สิ่งสำคัญที่ชาวสวนบางอ้อยช้างต้องการรักษาไว้ให้ได้คือสวนที่มี "ต้นทุเรียน" และ "พื้นที่สวน" ที่เอาไว้สำหรับ "การทำสวน" ในรูปแบบที่สืบทอดกันมา เพราะสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญมากกว่าผลกำไรทางเศรษฐศาสตร์แต่ถือเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของเจ้าของสวน

4.4.2 ความพยายามในระดับชุมชน

ข้อมูลหลายส่วนในหัวข้อ 4.2 ได้แสดงให้เห็นว่าทุเรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ชุมชนชาวบางอ้อยช้างและความพยายามของชาวบางอ้อยช้างที่ร่วมมือกันในระดับชุมชนเพื่อให้มีทุเรียนอยู่คู่กับชุมชนและสืบทอดต่อไปยังสมาชิกรุ่นต่อ ๆ ไป ช่วยเน้นย้ำความสำคัญที่ทุเรียนมีต่อชุมชนเช่นกัน โดยชาวสวนได้ร่วมมือกันเปิดสวนบางสวนที่เจ้าของมีความพร้อมเพื่อให้เป็นพื้นที่เรียนรู้วิถีชาวสวนคลองอ้อมนนท์ โดยให้เด็กนักเรียนและกลุ่มผู้สนใจเข้าชมได้ นอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกเรื่องสวนทุเรียนเข้าไปในการเรียนการสอนของโรงเรียนในชุมชน พร้อมกับปลูกต้นทุเรียนไว้ในโรงเรียนวัดบางอ้อยช้างซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของชุมชน เมื่อทุเรียนในโรงเรียนออกผลคนในชุมชนรวมทั้งพระสงฆ์ในวัดต่างรับรู้กันทั่วไป พร้อมทั้งยังแจ้งข้อมูลให้คนนอกที่แวะเวียนเข้าไปไหว้พระอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าชุมชนยังคงเน้นการฟื้นฟูให้มีต้นทุเรียนกลับมาเติบโตในพื้นที่ไปพร้อม ๆ กับการเล่าเรื่องราวของวิถีชาวสวนรวมทั้งรูปแบบของการทำสวนผสมผสานแบบยกร่องในรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้ให้ทั้งคนภายนอกชุมชนและคนในชุมชนโดยเน้นที่เด็กรุ่นใหม่ ในขณะเดียวกันก็นำต้นทุเรียนมาปลูกในโรงเรียนซึ่งพื้นที่ในโรงเรียนไม่ได้มีลักษณะของสวนยกร่อง แต่โรงเรียนเป็นพื้นที่ส่วนกลางที่สมาชิกชุมชนรวมทั้งเด็ก ๆ สามารถเข้าถึงได้ง่าย ต้นทุเรียนในโรงเรียนจึงทำหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์โดยลำพัง แสดงให้เห็นการคงอยู่ของต้นทุเรียนในชุมชนที่ไม่ได้แสดงภาพรวมของระบบสวน เมื่อทุเรียนออกผลสามารถสร้างความภูมิใจให้กับชุมชนได้ โดยชุมชนหวังให้เป็นแรงบันดาลใจกับเด็กในชุมชนได้กลับไปสนใจภูมิทัศน์และวิถีชาวสวนที่สืบทอดต่อกันมาในครอบครัว

4.4.3 ความพยายามในระดับจังหวัด

จากการแสดงความคิดและความรู้สึกของชาวสวนผู้เข้าร่วมในงานวิจัยชิ้นนี้ มีข้อมูลหลายส่วนที่เชื่อมโยงไปถึงประเด็นเกี่ยวกับการจัดการและกิจกรรมต่าง ๆ ของภาครัฐในระดับจังหวัด นอกจากนี้ชาวบางอ้อยช้างเองก็แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงตัวตนเข้ากับกลุ่มสังคมในระดับจังหวัด มีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทุเรียนนนท์ ซึ่งเป็นผลผลิตที่ถือเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัด การจัดกิจกรรมและการกำหนดนโยบายของจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของทุเรียนจึงมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางจิตใจของชาวบางอ้อยช้างซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้วในหัวข้อ 4.3

นอกจากการประดับตกแต่งพื้นที่สาธารณะในจังหวัดด้วยรูปหรืองานประติมากรรมทุเรียนแล้ว จังหวัดนนทบุรียังมีการจัดงานเพื่อประชาสัมพันธ์ทุเรียนของจังหวัด โดยเฉพาะงานประมูลทุเรียนนนทบุรี ซึ่งจัดขึ้นทุกปีและทุเรียนที่ถูกประมูลได้ราคาสูงหลายแสนบาทต่อลูก โดยใน พ.ศ. 2562 ทุเรียนก้านยาวซึ่งถือว่าเป็นพันธุ์ทุเรียนมีชื่อของนนทบุรี มีมูลค่าการประมูลสูงถึงลูกละ 1.5 ล้านบาท แม้ทุเรียนนนท์จะเป็นที่รู้จักว่าเป็นทุเรียนมีคุณภาพและราคาสูงแต่หาซื้อยาก แต่ปัญหาสำคัญคือพื้นที่การปลูกทุเรียนของจังหวัดนนทบุรีลดลงกว่าอดีตมาก โดยเฉพาะพื้นที่ปลูกทุเรียนที่สำคัญอย่างคลองอ้อมนนท์ มีพื้นที่สวนทุเรียนลดลงอย่างรวดเร็ว

เมื่อกลับไปพิจารณาผังเมืองรวมของจังหวัดนนทบุรีที่ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2548 จะเห็นว่าพื้นที่คลองอ้อมนนท์ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยความหนาแน่นต่ำซึ่งเอื้อต่อการทำโครงการบ้านจัดสรร และก็ทำให้พื้นที่เกษตรในคลองอ้อมนนท์จำนวนมากถูกเปลี่ยนเป็นที่พักอาศัยของคนต่างถิ่น ที่น่าสังเกตคือ ร่างผังเมืองรวมนนทบุรี (ปรับปรุงครั้งที่ 2) ฉบับใหม่ที่ปิดประกาศออกมาให้ตรวจสอบการใช้ประโยชน์ที่ดินตั้งแต่ในช่วง พ.ศ. 2563 (ดูภาพที่ 3) พบว่าบางบริเวณของคลองอ้อมนนท์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสวนผลไม้เหลืออยู่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่นถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม แม้จะไม่ถึงกับให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมแต่การเปลี่ยนแปลงนี้ก็สะท้อนให้เห็นว่าผู้กำหนดนโยบายระดับจังหวัดกลับมาเห็นความสำคัญของสวนทุเรียนในคลองอ้อมนนท์มากขึ้น แต่ภูมิทัศน์สวนทุเรียนในคลองอ้อมนนท์แหล่งปลูกทุเรียนมีชื่อดั้งเดิมของนนทบุรีมีพื้นที่เหลืออยู่ในสัดส่วนที่จำกัดมากและยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงของสภาพแวดล้อมเมืองโดยรอบอยู่มาก สำหรับบางอ้อยช้างนั้นยังคงถูกกำหนดให้อยู่ในโซนพื้นที่ที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อยและต้องเผชิญหน้ากับการขยายตัวของเมืองต่อไป

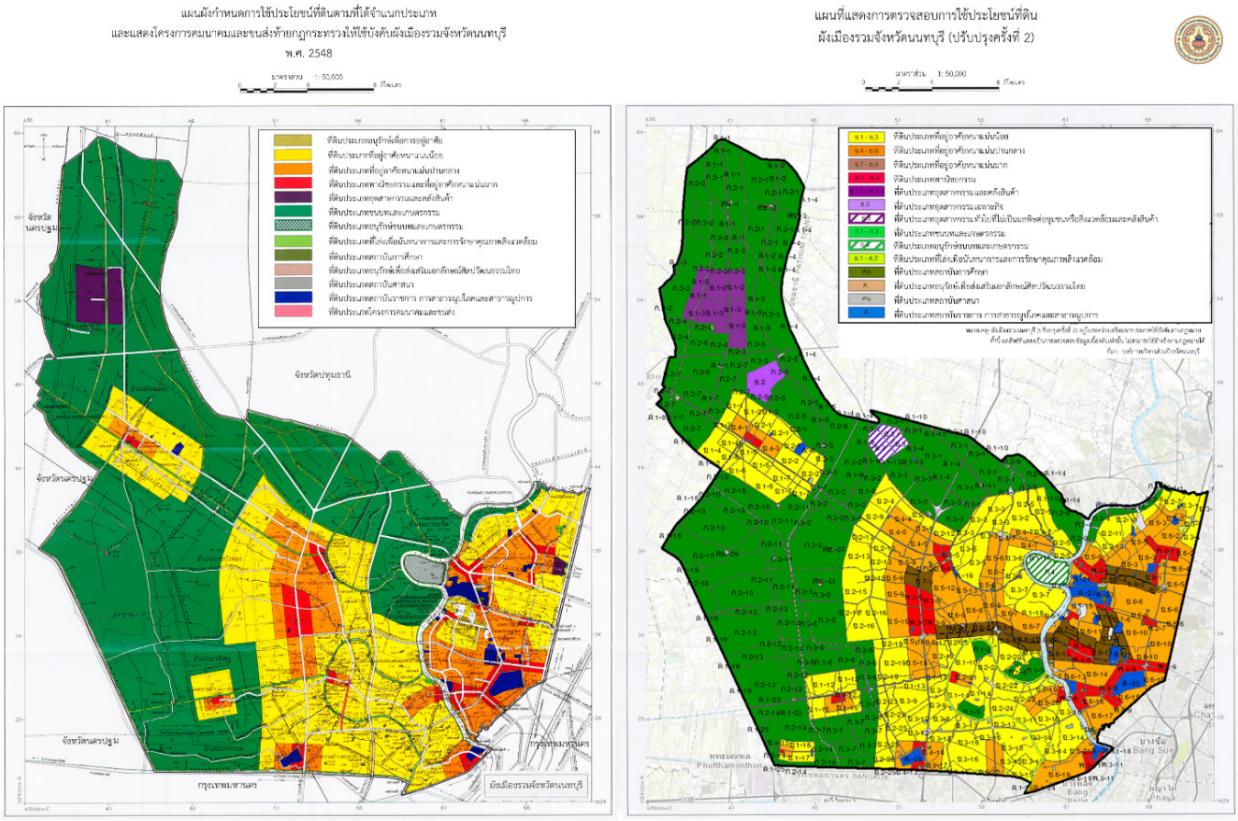

ภาพที่ 3 (ซ้าย) ผังเมืองรวมจังหวัดนนทบุรี พ.ศ. 2548 (ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 122 ตอนที่ 27ก, 22 มีนาคม 2548)
(ขวา) ร่างผังเมืองรวมจังหวัดนนทบุรี (ปรับปรุงครั้งที่ 2) (องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี, 2563)

ทั้งนี้ Ramos et al. (2019) ชี้ให้เห็นว่านโยบายการวางแผนและการจัดการที่ดินเป็นสิ่งขับเคลื่อนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์และมีผลกระทบต่ออัตลักษณ์ส่วนบุคคลที่ยึดโยงกับภูมิทัศน์นั้น ๆ และเห็นว่าประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ของภูมิทัศน์ควรถูกนำมาพิจารณาในกระบวนการวางแผนการใช้ที่ดิน การคงอยู่หรือการสูญหายของภูมิทัศน์ไม่เพียงแต่มีผลต่อคุณภาพชีวิตประชากรในระดับบุคคลแต่ยังสามารถส่งผลต่อสังคม เช่นเดียวกับ Antrop (2005) ที่แสดงความเห็นไว้ว่ามนุษย์มีการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์เพื่อให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงของความต้องการทางสังคม และตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและการสูญหายของรากเหง้าทางวัฒนธรรมกลับเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าในอดีตที่เคยเป็น การวางแผนบริหารจัดการภูมิทัศน์ควรให้ความสำคัญกับการรักษาพื้นที่และองค์ประกอบที่มีคุณค่าให้ผสานอยู่กับการพัฒนาในอนาคต เพราะภูมิทัศน์ที่มีมาแต่อดีตเมื่อเสียไปก็อาจจะไม่สามารถนำกลับมาได้อีก ทั้ง ๆ ที่ภูมิทัศน์หลายแห่งเป็นประจักษ์พยานที่จับต้องได้ที่แสดงให้เห็นคุณค่าเชิงสัญลักษณ์และการเรียนรู้ที่สืบทอดมาจากอดีต แม้กระทั่งภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันก็ยังเป็นพื้นที่ที่บรรจุข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของสามัญชน วิถีการบริหาร ภูมิปัญญาและแรงบันดาลใจในการจัดการผืนดินไว้ให้คนในรุ่นต่อมาได้เห็น

ในกรณีของพื้นที่สวนทุเรียนคลองอ้อมนนท์อาจจะเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าภูมิทัศน์ที่บรรจุประวัติศาสตร์ ภูมิประเทศ เรื่องราวและวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะตัว และที่สำคัญเป็นแหล่งผลิตทุเรียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของจังหวัด สามารถถูกทำให้เปลี่ยนแปลงจนถึงจุดเสี่ยงที่อาจเสียหายจนไม่สามารถเรียกกลับคืนมาได้อันเนื่องมาจากการพัฒนาเมืองที่ละเลยความสำคัญของอัตลักษณ์ภูมิทัศน์

การดำเนิน “โครงการบ้านละต้น ตำบลละร้อย” เพื่อให้นำต้นทุเรียนเข้าไปปลูกในหมู่บ้านจัดสรรโดยเน้นหมู่บ้านในคลองอ้อมนนท์ เป็นโครงการที่ตั้งใจเพิ่มจำนวนต้นทุเรียนเป็นหลัก ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาคือผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านจัดสรรส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายมาจากนอกพื้นที่และไม่ใช่ชาวสวนทุเรียน ไม่ได้มีศักยภาพในการดูแลทุเรียน จากบทสนทนาของชาวสวนบางอ้อยช้างเมื่อถามว่าทุเรียนในบ้านจัดสรรปลูกขึ้นหรือ คำตอบที่ได้คือ *“ขึ้นได้นะ แต่ไม่ออกลูก ปลูกทุเรียนให้ออกลูกดี ๆ ไม่ง่ายนะ”* สะท้อนให้เห็นว่าชาวสวนไม่ได้เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าวและไม่คิดว่าโครงการนี้จะประสบผลสำเร็จ

นอกจากมีแนวโน้มที่จะไม่ประสบผลสำเร็จแล้ว โครงการที่รณรงค์ให้ปลูกทุเรียนในหมู่บ้านจัดสรรที่ล้อมรั้วสูงซึ่งไม่ได้มีความเชื่อมโยงใด ๆ กับพื้นที่ปลูกและไม่ได้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตใครอย่างลึกซึ้ง สะท้อนให้เห็นว่าผู้เสนอโครงการเห็นต้นทุเรียนเป็นเพียงพืชชนิดหนึ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด ให้ความสำคัญกับจำนวนต้นทุเรียนโดยไม่ได้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาและวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงทุเรียนเข้ากับภูมิทัศน์ ซึ่งปรากฏการณ์นี้น่าจะอธิบายได้ด้วยความเห็นของ Butler et al. (2019) ที่ว่า การรับรู้และความเข้าใจในอัตลักษณ์ของภูมิทัศน์ระหว่างบุคคลที่มีความผูกพันลึกซึ้ง มีความแตกต่างจากคนที่รู้จักภูมิทัศน์นั้นอย่างผิวเผิน

5. สรุปผลการวิจัย ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะ

การศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันทั้งในฐานะของที่อยู่อาศัยหรือในฐานะชุมชนเกษตรกรรมสามารถส่งผลกระทบโดยตรงกับคุณภาพชีวิตของผู้ที่ใช้ชีวิตในพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อบุคคล เป็นฉากหลังของประวัติศาสตร์ ประสบการณ์ วิถีการใช้ชีวิต และความทรงจำร่วมของสมาชิกในชุมชนหรือกลุ่มทางสังคม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสามารถก่อให้เกิดความเสียหายต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของบุคคลนั้น ๆ อีกทั้งยังสามารถส่งผลให้ความผูกพันในกลุ่มสังคมของบุคคลที่มีประสบการณ์และความทรงจำในพื้นที่ร่วมกันมีความอ่อนแอและเปราะบางลง ซึ่งจะส่งผลให้อัตลักษณ์ส่วนบุคคลถูกคุกคามเช่นกัน เมื่ออัตลักษณ์ของภูมิทัศน์ประจำวันที่บุคคลและชุมชนมีความผูกพันอยู่นั้นเสียหายและมีแนวโน้มจะสูญสิ้นไป ในทางหนึ่งบุคคลมีการแสดงออกถึงความวิตกกังวลและความไม่พอใจ ในอีกทางหนึ่งก็พยายามที่รักษาสภาพทางกายของภูมิทัศน์นั้นไว้แม้วัตถุประสงค์การมีอยู่ของภูมิทัศน์นั้นจะเปลี่ยนไป

สำหรับกรณีศึกษาของงานวิจัยนี้ แม้จะให้ความสนใจกับการเชื่อมโยงระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลกับภูมิทัศน์ประจำวัน แต่ข้อมูลที่ได้รับยังส่งต่อความเชื่อมโยงไปยังประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและการจัดการของภาครัฐ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การมองข้ามความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมคลองอ้อมนนท์ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวและเป็นแหล่งผลิตทุเรียนซึ่งเป็นผลผลิตอันน่าภาคภูมิใจของจังหวัดนนทบุรี ทำให้เกิดความเสียหายต่ออัตลักษณ์ภูมิทัศน์ของพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ทางกายภาพที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาและวิถีชีวิตท้องถิ่น เป็นแหล่งผลิตทุเรียนซึ่งเป็นผลผลิตที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นฉากหลังของประวัติศาสตร์ และเรื่องราวในอดีต พื้นที่ที่มีคุณค่านี้ถูกคุกคามและ

กลืนกินจากการขยายตัวของกรุงเทพมหานครจนอัตลักษณ์ภูมิทัศน์เลือนหาย พื้นที่สวนและผลผลิตทุเรียนลดน้อยลงอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์ของพื้นที่นี้ไม่ได้จำกัดผลกระทบไว้กับเพียงแค่คนในพื้นที่ แต่ยังส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของจังหวัดในระดับที่ยากจะแก้ไขให้กลับมาดีได้ดังเดิม ดังนั้นหากพิจารณาจากข้อเสนอแนะของการศึกษาที่เกี่ยวของกับอัตลักษณ์ภูมิทัศน์ จะเห็นได้ว่าในกระบวนการวางนโยบายการจัดการและการใช้ประโยชน์ที่ดินควรพิจารณาความสำคัญของภูมิทัศน์ท้องถิ่นอย่างรอบด้าน คุณค่าของอัตลักษณ์ภูมิทัศน์ทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์สามารถส่งผลกระทบทางลบต่ออัตลักษณ์ส่วนบุคคลซึ่งมีผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งก็คือประชากรในพื้นที่ ยิ่งไปกว่านั้นยังสามารถทำให้เกิดความเสียหายแก่อัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มสังคม ซึ่งผลกระทบดังกล่าวอาจไม่ได้จำกัดอยู่ในวงสังคมขนาดเล็กแต่อาจเป็นสังคมระดับจังหวัดหรือระดับภูมิภาคก็เป็นได้

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายความรู้สึกและปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นกับบุคคลเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันในกรอบของทฤษฎีอัตลักษณ์ทางสถานที่ บทความนี้จึงมุ่งเน้นการทำงานกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่บางอ้อยช้างเป็นกรณีศึกษา เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน ผลการวิจัยจึงค่อนข้างจำกัดในบริบทของกรณีศึกษานี้ แม้จะมีการเชื่อมโยงไปยังประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ระดับจังหวัดอยู่บ้าง แต่เป็นเพราะการชี้นำของข้อมูลบางส่วน บทความนี้ไม่ได้ทำการศึกษาผลกระทบที่มีต่อบุคคลหรือชุมชนภายนอกพื้นที่ศึกษาโดยตรง หากต้องการขยายความเข้าใจถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์ในชีวิตประจำวันในประเด็นอื่นที่กว้างขวางขึ้น การศึกษาผลกระทบที่มีต่อชุมชนอื่น ๆ หรือการทำความเข้าใจต่อความรู้สึกและความเห็นของกลุ่มสังคมในระดับที่กว้างขึ้นในระดับจังหวัด รวมถึงบุคคลภายนอกพื้นที่และผู้กำหนดนโยบายก็จะช่วยขยายความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับภูมิทัศน์ได้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ในส่วนของการทำวิจัยในสาขาภูมิสถาปัตยกรรมในประเทศไทย การพัฒนางานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงกับทฤษฎีสำคัญที่ใช้ร่วมกันข้ามหลายสาขาและการใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ยังค่อนข้างมีอย่างจำกัด หากมีการพัฒนางานวิจัยในลักษณะนี้มากขึ้นน่าจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการในสาขาภูมิสถาปัตยกรรมได้ทางหนึ่ง

6. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณคณะวิจัยเรื่องสวนครัวเรือนในชุมชนท้องถิ่นจากสถาบันสต็อคโฮล์มซึ่งลงพื้นที่เก็บข้อมูลบางส่วนร่วมกัน

7. เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมจังหวัดนนทบุรี พ.ศ. 2548 (22 มีนาคม 2548). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 122 ตอนที่ 27ก.

กมลวรรณ แสงธรรมทวี และชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล. (2561). ผลกระทบจากการก่อสร้างถนนต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพในจังหวัดนนทบุรี กรณีศึกษาชุมชนริมคลองอ้อมนนท์. *วารสารเกษมบัณฑิต, 19*, 239-245.

พอพันธ์ อุยยานนท์, ศิริพร สัจจานันท์, ฐิติมา โห้ลายอง, และอภิญญา วนเศรษฐ. (2561). การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม: กรณีศึกษาพื้นที่การปลูกทุเรียน จังหวัดนนทบุรี. *วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 10* (9), 89-101.

ธนาศรี สัมพันธารักษ์. (2546). ผลกระทบจากการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองที่มีต่อพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง: กรณีศึกษาชุมชนเกษตรบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี. ใน *การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 41: สาขาวิศวกรรมศาสตร์และสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์*, กรุงเทพฯ, 597-606.

สุรสังกาศ วิริยรัตนกุล. (2549). *วิเคราะห์หาพื้นที่ที่มีศักยภาพและเหมาะสมในการปลูกทุเรียน จังหวัดนนทบุรี, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต)* มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ, คณะสังคมศาสตร์, ภาควิชาภูมิศาสตร์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2563). *ข้อมูลเศรษฐกิจการเกษตร*. สืบค้นจาก https://www.oae.go.th

องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี. (2563). *ระบบตรวจสอบการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมนนทบุรี (ปรับปรุงครั้งที่ 2)*. สืบค้นจาก https://urbangis.nont-pro.go.th/nontmap/

ภาษาอังกฤษ

Anton, C. E. & Lawrence, C. (2014). Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, *40*, 451-461. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.10.007

Antrop, M. (2005). Why landscape of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, *70* (1-2), 21-34.

Baldwin, C., Smith, T., & Jacobson, C. (2017). Love of the land: Social-ecological connectivity of rural landholders. *Journal of Rural Studies*, *51*, 37-52.

Bolam, B, Murphy, S., & Gleeson, K. (2006). Place-identity and geographical inequalities in health: A qualitative study. *Psychology and Health*, *21* (3), 399-420. https://doi.org/10.1080/14768320500286526

Bonaiuto, M., Breakwell, G, & Cano, I. (1996). Identity process and environmental threat: The effects of nationalism and local identity upon perception of beach pollution. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *6*, 157-175. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1298(199608)6:3<157::AID-CASP367>3.0.CO;2-W

Butler, A., Sarlov-Herlin, I., Knez, I., Angman, E., Sang, A.O., & Akerskog, A. (2018). Landscape Identity, before and after a forest fire. *Landscape Research*, *43* (6), 878-889. https://doi.org/10.1080/01426397.2017.1344205

Butler, A., Knez, I., Akerskog, A., Sarlov-Herlin, I., Sang, A.O., & Angman, E. (2019). Foraging for identity: the relationships between landscape activities and landscape identity after catastrophic landscape change. *Landscape Research*, *44* (3), 303-319. https://doi.org/10.1080/01426397.2019.1580352

Carmona, M. Tiesdell, S., Heath, T., & Oc, T. (2010). *Public Places-Urban Spaces : The Dimensions of Urban Design* (2nd ed). Italy: Architectural Press.

Gesler, W. (1992). Therapeutic Landscape: Medical issues in light of the new cultural geography. *Social Science & Medicine*, *34* (7), 735-746.

Google Earth. (2021). *Bang Aoi Chang*. Retrieved from shorturl.at/hmvMU

Haslam, S. A., Jetten, J., Postmes, T., & Haslam, C. (2009a). Social identity, health and well-being: An emerging agenda for applied psychology. *Applied Psychology*, *58* (1), 1-23. https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2008.00379.x

Haslam, S. A., Jetten, J., & Waghorn, C. (2009b). Social identification, stress and citizenship in teams: A five-phase longitudinal study. Stress and Health, *25*, 21-30. https://doi.org/10.1002/smi.1221

Hauge, S. A. (2006). *Identity and Place*. Trondheim: University of Trondheim.

Kaligaric, M. & Ivajnsic, D. (2014). Vanishing landscape of the “classic” Karst: Changed landscape identity and projections for future. *Landscape and Urban Planning*, *132*, 148-158. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.09.004

Knez, I., Butler, A., Sang, Å. O., Ångman, E., Sarlöv-Herlin, I., & Åkerskog, A. (2018). Before and after a natural disaster: Disruption in emotion component of place-identity and wellbeing. *Journal of Environmental Psychology*, *55*, 11-17. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.11.002

Korpela, K. (1989). Place-identity as a product of environmental self-regulation. *Journal of Environmental Psychology*, *9*, 241-256. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(89)80038-6

Lai, P. H., & Kreuter, U. P. (2012). Examining the direct and indirect effects of environmental change and place attachment on land management decisions in the Hill Country of Texas, USA. *Landscape and Urban Planning*, *104* (3-4), 320-328. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2011.11.007

Milligan, C., Gatrell, A., & Bingley, A. (2004). Cultivating health: therapeutic landscapes and older people in northern England. *Social Science & Medicine*, *58* (9), 1781–1793. https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00397-6

Parker, G., & Doak, J. (2012). *Key concepts in planning*. SAGE Publications Ltd, https://doi.org/10.4135/9781473914629

Ramos, I. L., Bernado, F., Ribeiro, S. C., & Van Eetvelde, V. (2016). Landscape identity: Implications for policy making. *Land Use Policy*, *53*, 36-43. https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.01.030

Ramos, I. L., Bianchi, P., Bernardo, F., & Van Eetvelde, V. (2019). What matters to people? Exploring contents of landscape identity at the local scale. *Landscape Research*, *44* (3), 320-336. https://doi.org/10.1080/01426397.2019.1579901

Relph, E. (1976). *Place and placelessness (Vol. 67)*. London: Pion.

Stedman, R. C. (2003). Is it really just a social construction?: The contribution of the physical environment to sense of place. *Society &Natural Resources*, *16* (8), 671-685.

Stobbelaar, D. J., & Pedroli, B. (2011). Perspectives on landscape identity: A conceptual challenge. *Landscape Research*, *36* (3), 321-339. https://doi.org/10.1080/01426397.2011.564860

Tajfel, H., & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. in Austin, W.G. and Worchel, S. (eds.). *The Social Psychology of Intergroup Relations*. (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

Taylor, K. (2009). Cultural landscape and Asia: Reconciling international and Southeast Asian regional values. *Landscape Research*, *34* (1), 7-31. https://doi.org/10.1080/01426390802387513

Tuan, Y. (1975). Place: An Experiential Perspective. *Geographical Review*, *65* (2), 151-165. https://doi.org/10.2307/213970

Walker, A. J. & Ryan R. L. (2008). Place attachment and landscape preservation in rural New England: A main case study. *Landscape and Urban Planning*, *86* (2), 141-152. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.02.001

White, D. D., Virden, R. J., & van Riper, C. J. (2008). Effects of place identity, place dependence, and experience-use history on perceptions of recreation impacts in a natural setting. *Environmental management*, *42* (4), 647–657. https://doi.org/10.1007/s00267-008-9143-1

Williams, A. (1998). Therapeutic landscapes in holistic medicine. *Social Science & Medicine*, *46* (9), 1193–1203. https://doi.org/10.1016/s0277-9536(97)10048-x

Williams, A. (2002). Changing geographies of care: employing the concept of therapeutic landscapes as a framework in examining home space. *Social Science & Medicine*, *55* (1), 141–154. https://doi.org/10.1016/s0277-9536(01)00209-x